

908
P20

PALÓCFOLD

Salgótarján, 1954 december hó.

I. évfolyam 1. szám

26-24

A Hazafias Népfrent Megyebizottságának és a TIT Megyei szervezetének kiadványa

69500

TARTALOM :

Bevezető.

Mikszáth Kálmán: Utazás Palóccországban.

Dr. Patay Pál: Megyénk őslakossága.

Molnár Jenő: Versek.

Nyéki Lajos: Madách Imre.

Nagy István: Dolinkai változatok (vers).

Dr. Szalkay Zoltán: Nógrád megye történetének haladó hagyományai.

Bobál Gyula: A béke első karácsonya.

Farkas András: Nógrádi festők — nógrádi képek.

Vertich József: Salgótarján színházi élete.

Acs Antal: Nagyobb termésátlagok elérése megyénk viszonyai között.

E. 1974

E. 1982

A Palócföld indulására

*„Oh, kedves virágai a palócföldnek!
A tündéerkert se szebb talán . . .”
(MIKSZÁTH)*

Tíz évvel ezelőtt a „Munkás” című újság volt a demokratikus megyei sajtó első fecskéje. Utódja, a „Szabad Nógrád”, ma már havonta mintegy 80 000 példányban jelenik meg. A két üzemi lap — a „Tarjáni Acél” és a „Nógrádi Bányász” — is jól tölti be hivatását.

Ma új lapot adunk az olvasó kezébe: a „Palócföld” első számát. A „Palócföld” a Hazafias Népfront és a Társadalmi és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat kulturális folyóirataként indul. Célja, hogy a megye történelmi, föld- és néprajzi, zenei, képzőművészeti, irodalmi értékeit feltárja, közkinccsé tegye. A természettel összefüggő tudományos — műszaki, mezőgazdasági — eredményekről, törekvésekről is beszámol. Az új kultúra virágfakasztója akar lenni a gazdag hagyományok talajából. A nagy szülöttek: Mikszáth, Madách, Balassi, Benczur kötelező örökségét vállalja. Vagyis az alkotó béke védelmét, a legszebb küldetést.

MIKSZÁTH KÁLMÁN:

Utazás Palócországban

(Részletek.)

1. A Kesely rögeszméje.

Az utóbbi időkben jó nevet szerzett fiatal illusztrátornak, Dörre Tibornak volt meg az a kívánsága, hogy ő, ki már nekem annyi palócot rajzolt ide-oda, lásson egyszer egyet elevenen is.

Elutaztunk. Mondtam neki, hogy csináljon odahaza testamentumot előbb, mert noha nem esik Palócia a világ végén, itt mégis meg fogja kóstolni azokat az utakat, amelyekről az annálékban meg van írva: hogy sarat raknak a sár fölé s nevezik egymás közt: „országút”-nak.

Minthogy ez a leírás egyszersmind hasznos kalauza kíván lenni a jámbor olvasónak, kénytelen vagyok kiterjeszkedni a részletekre is. Nevezetesen elindultunk Budapestről este a bécsi hajón, mely Vácig vitt bennünket, hol szépen megháltunk a „Csillag” című vendéglőben s csodálkozva tapasztaltuk reggelre, hogy a pénzünk több egy forinttal, mint amennyivel elindultunk.

Miképp lehetséges ez, ha sem nem kártyázik, sem nem lop, sem nem talál pénzt az ember?

A pénz ezen megfiadását talán a boldog éghajlat okozza? Oh, nem! Palócia nem tündérország ennyire! Ilyen tartomány nem fordul elő talán még a Népszínházban sem!

Nagy fejtörés után bírtuk csak megfejteni a csodát. Eszünkbe jutott ugyanis, hogy tegnap este a váci hajóállomásnál fiakkercocsist fogadtunk, akinek nem mi adtunk foglalót, hogy pontosan ott legyen reggelre, hanem ő adott nekünk egy forintnyi foglalót, hogy biztos passzafíroknak vehessen.

— Hogy hívják? — kérdé tőlem az én piktorom, egészen elmélyedve vonásainak nézésében.

— Én Roth Salamon vagyok.

— Palóc ez? — szólt a piktor halkán, hozzám fordulva.

— Dehogy! Hát nem látja, hogy zsidó?

— Lehetetlen! Soha nem láttam még zsidó kocsiszt.

— A palócok kevély, hetyke nép, nekik derogál az, hogy pénzért szállítsanak valakit. A zsidó vagy uruk nekik, vagy — szolgájuk . . .

Aki ösmeri azokat a bérkocsikat, amelyek Vácra Gyarmatra szállítják az embereket, azok már régen számarnak deklarálták azt a bölcs embert, aki először állította fel, hogy „lassan járj, tovább érsz”.

Két nyomorult gebe (ezúttal Kesely és Sármánv) van befogva egy özönvíz előtti batárba, melyről minden földi ékesség lekopott.

A gebék nyakán csengetyű, melynek zörgése idegessé teszi az embert és a feje is okvetlen megfájdul tőle.

— Nem lehetne levenni azt a csengetyűt, Salamon? — indítványoztam a kocsisnak.

— Nem lehet, kérem alássan, mert az nagy mulatság a lónak. Na-

gyon megszokják ezek a kedves állatok és szórakoznak vele így útközben. Olyan az nekik, kérem alássan, mint az abrak . . . mint a vászon-cselédnek a muzsika.

Aminthogy igaz is. A szentkatalini állás alatt, mikor a Kesely nva-kát megrángatta Salamon, leesett a csengetyű-szíjról a csatt, minél fogva nem lehetett főbbé felcsatolni. A Kesely megindult de nagy zavarba hozta a csengetyűhang hiánya s minden tíz lépésnyire megkötötte magát, hogy ő a herkópáternek sem megy így gyalog. Salamon végre is kénytelen volt madzaggal kötni oda a hüvös kolomnot

— De iszen — mondá — nagy esze van ennek a lónak. Higye meg, teens uram, az embert sokkal könnyebb rászedni.

S miért ne hittem volna, ha ő mondta?

2. A palócföld flórája.

Szép őszi nap volt a hétfői nap. Aranvos sugarak fénnel öntötték be a völgyet és a rónákat. A vén Naszály-hegy egészen nekizöldült a multheti esőzések után s még nagy darabon velünk futott, hol közeledve, hol távolodva, előbukkantak kék ruhában Nógrádvár regés romjai, Drégely is azon az oldalon s balra a távolban ködösen, mint egy karabély-cső, a vén Szanda.

De jó volt ezekben lakni valamikor.

Hanem iszen nem a daliás időket keressük most. Az én piktorom oda se nézett a sasfészeknek.

Többet ért annál egy rozoga kunyhó a rétsági szőlőkben.

— Nini, a Lapaj kunyhója! — kiáltá a piktor lelkesedve. — Menjünk oda! Hadd vegyek róla vázlatot.

Leszálltunk s megindultunk a hegyi gyalogúton a kunyhó felé, mely gallvakból és vesszőkből volt összetákolva.

Ütközben jobbról-balról ismerős füvek és virágok mozogtak, susogtak harmatosan. A vad komló felfutott a csipkebokrokra s egészen körülfogta a karsú hajtásokat, mintha szoknyákat varna belőlük. A fekete bodza egész nagy táblákat lepelt be . . . mosolygó gyászmezőket csinált

Még a virágok is milyen egyszerűek itt!

A marmancsok, a tormalevelek hogy összekeverednek, összebújnak, a bajnokfű kiemelkedik közülök magasra, a farkastej buján szegi be az utakat s még a halványpiros virágú bogács is dísz itt.

Oh, kedves virágai a palócföldnek! A tündérkert se szebb talán, a kelet gyöngyei se bájozóbbak, mint a ti boróka-bogyóitok.

Ez a szőnyeg, amely az én bölcsőm alá volt terítve, amelyet én annyiszor megtapodtam.

Valami édes csiklandozást érzek a talpamon, ha rátok lépek . . . vagy hogy talán a szívemben van az . . .

— Milyen szomorú virágok és füvek! — mondá a piktor.

— No, úgy, e, gyönyörűek?

Még egyszer megnézte őket, futólag, lenézőleg.

— Nem találok rajtok semmi különösét. Minden mező ilyen.

Ilyen? Oh, dehogyan ilyen! Vagy igaz, a piktorral ők egy cseppet sem törődtek, hagyták elmenni maguk közül idegenül.

Valamennyi engem nézett, kidugták kíváncsian fejeiket az apró füvek és a lóherés bokrok közül integettek és kiabáltak, csalogatóan magukhoz szólítottak . . . Nem ösmersz? Nézz csak! Itt vagyok . . . Látz-e? Én is. Mi is. Mindnyájan. Nem öregedtünk semmit . . . semmit azóta.

Szívem hangosan dobogott szavaiktól . . . talán a könnyem is kiszordult, soha nekem még nem volt ilyen nagyszerű fogadtatásom.

De a piktor nem értett abból egy betűt sem.

Dunántúli ember, szegény!

3. Az új üstökös.

Lerajzoltuk a kunyhót. A csász, amint meglátta, hogy kunyhójáról

mappát veszünk mel, gyanakodó szemekkel mért végig s közelebb lépetgetve hozzánk, szűrét a földre terítvén, félkényökére dülve, kihívó tekintetet vetett ránk, mintegy várakozó állásban.

— Oszteg mire való lesz az? — szólt hosszú hallgatás után boszszúsan.

— Semmi rosszra. A kunyhó nagyon szép. Le akarjuk rajzolni, Megcsóválta bozontos fejét:

— Dejszen engem el nem bolondítanak az urak. Már micsoda szépség volna ezen la? Nem vagyok én mai gyerek. Ha az urak valami szépet akarnának festeni, ott a tisztartó háza a faluban, — hanem hát jól tudom én, mi lesz ez . . .

— Ejh, ugyan mi lesz?

— Az lesz, hogy megmondta nekem a rétsági főkoldus, akinek a fészke ott vagyon az országúton, a vén nyárfa alatt . . .

— Mit mondott meg?

— Azt, hogy a bíró megfenyegette, jövedelmi adót fog vetni a vármegye ő rá is: — mert már a vármegye rászorul az ilyen szegény párákra is.

Nevettünk a csósz észrevételén, ami, úgy látszik, még csak jobban elkésérítette.

— Nevethetnek, tudom. Látom ám már az új üstököst negyednapja. mindig hajnalban jön a nagy farkával . . . Egi jel nem hazudik.

— Hiszen az üstökös háborút jelent, barátom.

— Az ám, valamikor — szólt meggyőződéssel, kalapját szemére húzva —, háborút jelentett még a jó világban, de most már mindig az új porciónak a forspontja. Nem vagyok én mai gyerek, megvigyáztam én azt már.

És az öregnek körülbelül igaza van. Mert ha az üstökös háborút jelent is, az új adókat meg a háború jelenti.

Csak egyet nem vigyázott meg csósz uram, hogy az adószedők néha be se várják az üstökös csillagot.

Felállt, közelebb lépett hozzánk s inkább kíváncsisággal, mint gyűlölettel tekintett a vázlatkönyvbe s amint lassan-lassan ki kezdte venni a körvonalakat, még tetszett is neki a dolog.

— Az istenuccse, — mondá.

Kivettem szivartárcámat s megkínáltam egy szivarral.

— Hát iszen . . . iszen . . . — szólt békületekenyebb hangon, mi-alatt a szivart a nagyobb összetartozandóság okából megnyálazta —, ha már rászorul király ő felsége . . . mert hallom, hogy nagy szegénységben él ő is . . . én bizony nem ódzkodom . . . csak arra kérem szeretettel az urakat, hogyha már úgy van, hogy legalább minél kisebbre rajzolják.

Azt gondolta, hogy úgy kevesebbet kell majd fizetni érte. S szörnyen hálálkodott, mikor egy féltényrnyi darabkára látta odateremtve.

DR. PATAY PÁL:

Megyénk őslakossága

Élt-e Nógrádban az ősember? Mióta lakik Nógrádban az ember? Ezek a kérdések hangzanak el unos-untalanul a régészek között.

Az első kérdésre igen egyszerűen felelhetünk: élt. Természetesen nem kell megtelepült, állandó ittélésre gondolnunk, mert hiszen a régibb kőkor lakossága, a jégkori ősember az életét gyűjtögetésből és vadászatból tartotta fenn. Ennek következtében a felélt területekről mindig tovább kellett vándorolnia olyan vidékekre, amelyeken még bőven volt élelem, vadállomány.

A régibb kőkor ősemberének itteni tartózkodásáról az ipolysági leleteken kívül közvetlen tárgyi bizonyítékunk még nincs. De minthogy tőlünk nyugatra, az Ipoly mentén, úgyszintén tőlünk Keletre, a Bükk hegység barlangjaiban az ősember számtalan nyomát meg lehetett találni, jogosan feltehetjük, hogy a régibb kőkor kóborló vadárzsaládjai megyénk területén is felütötték a sátorfájukat.

Hasonló a helyzet valószínűleg az újabb kőkor (i. e. 4000—2500) folyamán is. A néhány megyénk területén lelt csiszolt kőbalta ugyanis még nem tekinthető állandóan megtelepült lakosság ránkmaradt emlékének, lehetnek azok haidan vélelhetően elvesztett tárgyak is. Újabb kőkori telepek temetői eddig ismeretlenek vidékünkön. Csak tavaly sikerült Nógrádkövesden olyan leletekre találnunk, amelye az újabb kőkori népek megjelenéséről tanuskodnak.

Megyénk területén az állandóbb jellegű benépesedés eddigi ismereteink szerint a rézkor folvamán (i. e. 2000 körül) indul meg. Több helyről, a pilinyi várhegyről, a salgótarjáni Pécskő telejéről is ismerünk rézkori telepeket.

Megyénk területének tömeges benépesedése azonban csak a bronzkor derekán (i. e. 1500 táján) következik be. Vidékünk ekkor tényleg sűrűn lakottá válik. Maidnem minden jelenlegi község határából ismerünk bronzkori telepet vagy temetőt. Ismerünk ilveneket Parassza-pusztáról. Balassagyarmattal szemben, az Űihegyi szőlőkből, Patvárcról, Csitárról. Szécsényből a kerekdombról Benczurfalváról a Major-hegyről. Pilinyből a Várhegyről stb. Különösen jelentős volt a Zagyva felső folyása vidékének benépesedése, ahol Zagyvapálfalva, Vizslás, Kazár, Kisterenye, Nagybátony határából ismerünk bronzkori telepeket vagy temetőket. Mint érdekesség megjegyzendő, hogy éppen ezen a vidéken, Kisterenvén indult meg 1832-ben az első magyarországi ősrégészeti vonatkozású céltudatos kutatás.

A bronzkori telepek egy-egy közösségnek képezték hosszú időn át a lakóhelyét. A közösségek nagvságára, azaz a telenek lélekszámára vonatkozóan a nagybátonyi temető ásatásának eredményeiből nverünk némi felvilágosítást. Itt ugyanis azt tapasztalhattuk, hogy a feltárt 972 sír közül (a temető eredetileg legalább 1500—1800 sírből állhatott) 4 volt olyan, amely a sírbahelyezett tárgyak sokasága és gazdagsága által kivált a temető átlagos sírjai közül. Feltehető, hogy ez a négy sír a közösség egy-egy feiének a sírja volt. Egy-egy gazdagabb sírra tehát kb. 240—250 átlagember sírja jutott Minthogy a közösségnek egyszerre egy feie volt, 240—250 élhetett egyidőben a telepen.

De a sírok ezen különbözőségéből a társadalomban beállott bizonyos mértékű tagozódás is kiolvasható. Amint említettem a gazdagabb sírokban a nemzetiérfők hamvait sejtjük. Ez azt jelenti, hogy a társadalomban már kialakult az átlagember fölött álló vezetők rétege is.

Mi tette lehetővé a rétegződés bekövetkezését? A földművelés, az állattenyésztés és a fémművesség révén megindult értékfelhalmozódás.

A földművelés közvetlen tárgyi bizonyítékaiként felhozhatjuk a telepeken található megszenesedett gabonamagvakat és egyéb termelt pövényi magvakat. Saincs, a nógrádmegyei bronzkori telepek ásatása során ilvenek begyűjtésére nem fordítottak gondot de a mi telepeinkkel egykorú tőszegi telep maradványai között nagymennyiségben voltak ilvenek. A földművelés kétségtelen bizonyítékai még a bronzból készült sarlók, amelyekből vidékünkön is sok található.

Az állattenyésztésről tanuskodnak a telepek hulladékában található háziállat csontok. Ugyanezt igazolják azok a kisebb égetett agyagból készült állatszobrocskák amelyek vidékünk telepeire különösen jellemzőek. Akár gyermekiátékok voltak ezek akár kultikus rendeltetésű tárgyak, mindenképpen az állattenyésztés jelentős szerepéről tesznek bizonyosságot.

A fémművesség, a bronzöntés speciális ismereteiket kívánta meg a művelőitől. Ezt nem sajátíthatta el mindenki. Viszont ugyanakkor a bronzművese lényegesen felülmulta a saját szükségletére szolgáló eszközök mennyiségét. Érték halmozódott fel.

Ugyazintén érték halmozódott fel azáltal is, hogy a földet állati igaerővel — kezdetben szarvasmarhával később lóval is — megművelve nagyobb, a közösség szükségletét felülmúló termést értek el. Az állatállomány természetes szaporodása is értékfelhalmozódáshoz vezetett.

Az utóbbiakkal ellentétben a fémművesség már nem a közösség, hanem az egyén javait gyarapította. A közszükségleten felüli bronz-

eszközök értéket, kincset jelentettek számára. Ezt féltve őrizte és veszély esetén nem egyszer a földbe rejtette. Így maradt meg számunkra a bronzkori fémművesség számtalan terméke.

Az a tény, hogy az ember termelékenysége felülmulta a szükségleteinek mennyiségét, előidézte azt is, hogy az egyik ember a másik munkáját kizsákmányolhassa. Értékek felhalmozódása, készletek létesülése pedig tág teret nyújtott a javaknak zsákmányolás útján való megszerzésére. A rabszolgakereskedés és zsákmányolás a szomszédos telepek, törzsek lakossága között állandó surlódást idézett elő. A telepeket ért állandó támadások ellen a közösségek preventíven is igyekeztek védekezni. A telepeket sáncokkal földvárakká alakították át. Ilyen sáncok nyomai láthatók pl. a pilinyi Várhegyen és a kozárdi Pogányváron is.

Ezzel nagyvonásokban áttekintettük megyénk igazi őslakosságának társadalmát. Ez a társadalom élt huzamos időn át, kb. i. e. 550-ig a vidékünkön. A nép, vagy az egyes törzseinek nevét még nem ismerjük — mivelhogy azt írott feljegyzés nem őrizte meg a számunkra. Anna a népnek a nevét, amely i. e. 550 táján az őslakosságot felváltotta már tudjuk. Ezek a szkiták voltak. Kelet felől vándoroltak hazánkba, az ottani életmódnak megfelelően lótenyésztéssel foglalkoztak. Hazánkban azonban áttértek a földművelésre is. Nógrád megye területén való megtelepedésükről több lelet tanuskodik, többek között a mult évben feltárt nógrádkövesdi temető is.

A szkitákat i. e. 350 táján a kelták követik. Ez a nép nyugat felől jött be. Nagyobb tömegekben települtek le a Duna váci környéke tájékán. Ugyanakkor a megyénkben is többfelé találták meg az emlékeiket. A kelták társadalma az ősközösségi társadalmi forma legelőrehaladottabb állapotát tükrözi vissza: a katonai demokráciát. A lakosság minden szabad tagja fegyverforgató harcos. A közösségeket már a vezetők elkülönülő rétege irányítja, de a közösség ügyeibe még egyaránt mindenki beleszólhat. A szabad lakosok mellett azonban már ott vannak a foglyul ejtett ellenségből lett rabszolgák is.

Az i. u. I. században a szarmata jazigok jelennek meg a vidékünkön. Ezek még ugyancsak ősközösségi társadalmi formában élnek. Mint-hogy azonban a Dunántúlra ekkor már kiterjeszkedett a rabszolgatartáson alapuló római birodalom, a két szomszédos vidék lakossága között a társadalmi formákban megnyilvánuló különbség állandó surlódást idéz elő.

A jazigok után vidékünkön is a népek áradata halad keresztül. Nemsokára megjelennek megyénk keleti részén a germán vandálok. Őket követik a IV. században a hunok által úzott gótok. Az V. században gepidák fordulnak meg vidékünkön, majd 586 tájékán az avarok jelennek meg, akik közel 250 éven át erősebb politikai hatalmat is létesítettek. A hatalmuk egyre csökkent és Nagy Károly frank-római császár 800 körül azt szét is törte. Ezzel az avarok maradványai a kialakuló morva államhatalom befolyása alá kerültek, annál is inkább, mert már 600 óta egyre nagyobb számban éltek közöttük szlávok is.

Az alakulásban lévő Nagy-Morva állam azonban nem volt még elég szilárd ahhoz, hogy a honfoglaló magyarság nyomásának ellen tudott volna állani. A honfoglaló magyarság Nógrád megyei megtelepedéséről számos temető tanuskodik. Pilinyben, Bocsárlapujtón, Karancsalján, Sóshartyánban, Szalmatercsen, Jobbágyiban és Nógrádkövesden voltak eddig a sírjaik megtalálhatók.

MOLNÁR JENŐ:

Salgótarján

*A hegyek most is régiek:
Pécskő, Karancs, Pipis, Salgó
láttak e völgyben eleget,
de mi maradt itt már abból?*

A hegyek most is régiek:
ámulva nézik a várost:
megalázás, nyomor után
emberkéz alkot csodát most.

Ott kezdem, hol legjobban fájt:
bent a városunk szívében
szembeköppve a századot
fészkelte a bús múlt kevélyen.
Szilárdy-udvar... Ismerik
keserűn a tarjániak:
földbesüppedt cselédházak
sirtak a fukarság miatt.
Fő-utcán tanya a muliból,
udvarház, magtár és akol,
dörgő parancs és árva nép,
mely hangos szóért meglakolt.
A szomszédban kormos gyáarak,
füstölt hódítón a tőke,
itt egy helyben állt az idő
s hátra fordult, nem előre.
Új kor kellett és friss erő,
mely nem hord hályogot szemén:
megyeháza épült büszkén
a szolgaság füledt helyén.
Megyeházánk, a miénk,
hol nem áll hajdu el utat,
értünk kap otthont a törvény
s nem odvas jogokra mutat.
Körötte házak, házaink
szűz földből nőnek, mint gombák,
piros téglák százezreit
az ifjak dalukkal hordják.
Mozog itt minden, bátran él!
Kacagó szemekkel nézem:
boldog házak, vidám lakók
a volt marhavásártéren.
Nagy volt nálunk a bölcsesség
s bár lakásért sirt sok szegény
itt éktelenkedett ez is
a város kellős közepén.
Ahol nemrég szomjas barmok
bögték a hűs vályú után.
ott lesz legszebb a városunk,
emlék marad a múlt csupán.
Minek mondjam, hosszú lenne...
Bármerre jársz itt, láthatod:
nem lesz kuckó és homály,
a földre hozzuk a Napot!
Érte nyúlnak az állványok
szédítő magasba, ahol
boldog ifjak büszke ajkán
már napfényes jövőnk dalol.

Jövőnk dalol, új az ember,
de azért még emlékszenek
sötétben a sötét bányák:
átok vágta itt a szenet,
Kisemmizett volt a bányász,
lenézett senki, pária,
nappal is az éjben élt csak

mert nem volt szabad látnia.
Befelé ömlött a szó is,
horkolt a jog csak valahol...
Aki nem bírt már nyelvével,
bánhatta — mindig meglakolt...
De sok rideg börtöncella
tudna még mesélni róla,
hogy mit fizetett a bányász
e*korért drága adóba.
Kora-vénség, vézna gyermek,
kit a szellő is szárnyra kap,
a vaksi konyhák tűzhelyén
a nyomor forrt, kénes harag,
Tárnák mélyén és erdőkön
izzott csak pirosan a szó,
hová nem látott vizsla szem,
s nem ért el mindjárt a bakó.
Tizenkilencet idézték
a régi vöröskatonák,
mikor kemény kezük fogta
az ember elorzott jogát,
mikor az ajkukra mézet
csókolt a drága szabadság,
fényben ragyogott a bánya,
cserébe lelküket adták
s életüket, mert nem szóval,
fegyverrel védték ők e kort:
fekete fehérek kezén
büszke mártírok vére folyt.
Sötétbe hullott a bányász,
az útját tövissel fonták
s a sok vasas és üveges
osztotta keserű sorsát...
Jogot durván elvehettek
tőlük, de soha a szívet:
az emlék hideg éveken
piros tűzként melegített...

Lobban a tűzben a szalma,
de keményebb lesz az acél:
megedződik s ha kikerül,
újra fegyver lesz, újra él:
így lettél szilárd városom,
fegyver s amikor végre jött
ragyogó fényben a hajnal,
készen talált már negyvenöt.

O, alkotó; ó, duzzadó
emberformáló nagy idő:
mint mesében, varázsszóra
nőtt az élet a semmiből.
Tűzelt és feszült a város,
folyóként áradt a munka
s verítékünk nem bankba folyt,
áldása visszahullt magunkra.
Hogy nőtt az ember, a proletár,
bímbót hajtott az öntudat:
a szem nem a múltba réved,
bátran a jövőbe kutat.
Nem húz a sárba szürke gond,
messzire tágult a határ:

százmilliók, a jobb világ
sorsa boldog jussunk ma már:
Kezünkben sarjad az élet,
hű, kemény kezünkben, amely
símogatja a holnapot,
de ütni is tud, hogyha kell!

Salgótarján! Hogy zeng a szó!
Fénylik, mint Nap az ormokon
frissült reggel. Új hajnal vagy
büszke, harcos, szép városom!

Koplaló

Csipke, kökény, vadkörtefa
kínzott itt földet, állatot
és embert is, kit a sorsa
ebbe a dűlőbe rángatott.

Megfojtott mindent a tarack,
muhar, csak sirt itt a növény...
Urasági feles földön
szitok fakadt a gyom tövén.

Neve sors lett már, Koplaló:
ember itt éhen vesztetett...
Tán veszett is... Es a sorsot
csodás negyvenöt törte meg.

Újra láttam... Csupán öt év...
S ahol egykor kárba veszett
sok jó szándék, ma az a föld
proletárok dús kertje lett.

Fiatal lomb között Barack
hirdet megváltozott időt,
a csipke és kökény helyén
termő szőlőtőke nőtt.
Mosolyog minden... Az ember
boldog. Szíve dallal tele...
Ővé a föld és az ország
sorsát kezébe tette le!

Az, aki századok során
házájában volt hontalan,
haza talált: nem csak halni,
hanem élni is joga van!

El a jogáva! Egybe forr
a sok-sok széteső erő:
munkás életünk naponta
csodákat varázsol elő.

Tágul a határ, közös munka
árán a jövőnk biztató:
új az ország, ahol többé
nincsen, nem is lesz Koplaló!

Madách Imre

Madách életművét ismertetni nem könnyű feladat. Előadótól, hallgatótól egyaránt nagy összeszedettséget, sokrétű ismereteket követel meg. Különösen nagy a nehézség falusi előadások esetén. Sokan talán kétkedve, bizalmatlanul fogadják magát az ötletet; úgy gondolják: egyelőre kudarcra ítélte a vállalkozás, mert Madáchot — műveinek ellentmondásal, súlyos filozófiai tartalma miatt — irodalmilag és ideológiailag képzetlenebb hallgatóságokhoz közel hozni egyáltalán nem, vagy csak nagyfokú vulgarizálás árán lehet.

Ez az írás szeretne megbirkózni a feladattal, illetve segítséget kíván nyújtani ahhoz, hogy az előadók megbirkózzanak vele. A sorok írója nem kíván kinyilatkoztatás adni, nem lép fel a cáfolhatatlanság, a mindent megoldó »végső szó« igényével, hanem ellenkezőleg: a vita-indító »első szó« szándékával. Ahogy Madách-értékelésünk kollektív munka eredménye — fokozottabban az, mint bármely más íróé —, az együttműködés a költő műveinek szélesebb körű ismertetésében is elengedhetetlen. Szükséges tehát, hogy a megye értelmisége javaslataival, bírálaival — kihasználva e folyóirat lehetőségeit — minél tevékenyebben segítse elő korszerű népszerűsítését.

Madách irodalmunk egyik legnagyobb alakja. Főműve: Az ember tragédiája, világirodalmilag is jelentős alkotás; számos fordításban az egész világon elterjedt. Gorkij is elismerőleg nyilatkozik róla „Klim Számgin élete” c. regényében. Gellért Oszkár közlése szerint Zichy Mihály illusztrációi terelték figyelmét a Tragédiára. Elragadtatásában kijelentette: szeretne megtanulni magyarul már csak azért is, hogy Az ember tragédiáját oroszra fordíthassa.

Büszkék lehetünk, hogy ez a nagy író megyénk szülőtte, itt töltötte küzdelmes életét. Alig van a megyének községe, ahol ne fordult volna meg. Alsósztrégován, a történelmi Nógrádmegye egyik kis falujában született 1823 január 21-én és itt is halt meg 1864 október 5-én.

Jogi tanulmányai befejeztével a koráért, 19 éves ifjú, Balassagyarmaton gyakornokoskodik Bory László ügyvéd mellett, rövidesen pedig megyei aljegyzőnek választják. Betegeskedése miatt meg-megszakítja hivatali pályáját, de érdeklődése a közügyek iránt sosem csappan. A reformkori haladó nemesség törekvéseinek egyik legteljesebb képviselője megyénkben. Kiváló szónok, a megyegyűléseken mindig hallatja szavát s mindig a társadalmi haladás érdekében. A megye életéről rendszeresen küldi tudósításait a Pesti Hírlapnak. Gondosan megírt cikkeiben nem leplezi a megyei élet visszasságait. Bár csendes, visszahúzódo egyéniség s betegsége sokszor keserűvé, mogorvává teszi, nem idegen tőle a harc. Bár nem nagyon kedveli a társaságot, a végnélküli vendégeskedést, a vidéki nemesség léha szórakozásait, zárkózottsága felenged, ha művészet- és tudománykedvelő elvbarátokra lel. A megye haladó ifjúsága egyik vezérének tekinti. Különösen meghitt baráti kapocs fűzi Szontágh Pálhoz, a szécsényi járás akkori szolgabírájához; gyakran megfordul horpácsi birtokán, ahová nem utolsó sorban a gazdag könyvtár is vonzza. Szontágh barátsága a magasabb szellemű légkört jelenti a költő számára. Neki mutatja meg először kész műveit, tőle kap szigorú bírálatot, a Szontágh-gal folytatott beszélgetések ösztönzik újabb művek írására. A szárnypróbálgatásait tartalmazó „Lantvirágok” című verseskötet (1840) és „Az ember tragédiája” megjelenése közt eltelt 22 év folyamán Madách nem tárta a nyilvánosság elé szépirodalmi alkotásait. Szontágh volt szinte egyedüli tanúja e korszak munkásságának, ő biztatta, bátorította a könnyen csüggedőt.

Madáchot természetesen nem elégíthette ki ez a barátság. Megértő, igazi élettársra vágyott; tragédiája, hogy sikertelenül. Az egyetemi tanulmányait követő három év a keresés korszaka. Legtöbbnyire Szontágh kíséretében szemlélteti a megyebálok „hölgyszoruját”. látogatja a számba jöhető lányos házakat, így például Gyürky Amáliáék ludányi kúriáját. — Végre 1844 farsangja hozza meg a végzetes szerelmet: Csé-

csén megismerkedik az akkori másodalispán „bajos, de szeszélyes és könnyelmű” unokahúgával, Fráter Erzsivel. Anyja ellenkezése, Szontágh intelmei ellenére 1845 július 20-án megtartják a lakodalmat Csécsén. Az ifjú pár a csesztvei családi birtokra költözik. Házasságuk első éveit nem zavarja egyéb, mint Madách gyakori betegeskedése. Az élettársak jellege közli különbség már most is megmutatkozik: Madách borongó kedélyével nehezen fér meg „Lidércke” villódzó kacérsága, léhaságra hajlamos könnyelműsége, de a kölcsönös szeretet egyelőre ellensúlyozza az ellentéteket. Madách — a maga módján — boldog: csendes visszahúzó-dottságban írogatja lángelmére vajmi kevésbé „valló költeményeit, igazgatja gazdaságát — igen kevés reális érzékkel, ügyellenül. A tipikus nemesi időtöltések: a vadásztatás, a vendégvonzó poharaztatások nem nagyon érdeklik. Inkább olvas: igen sokat, de kissé rendszertelenül; s ha a szellemi foglalatosságba belefárad, magányosan sétára indul. Legszívesebben a messzelátónak nevezett ponton tartózkodik. Verseiben is az alkony csendes melabúját idézi:

*„Megkondul a völgy harangja
Alkonyatkor csendesen,
Édes fájó áhítattal
Hallgatom meg a hegyen.”*

Az otthon nyugalomát állítja szembe a világ zajával:

*„Ott kinn oly haszontalan csatázok,
Mindeneknek az útjában állok,
Itt teremtek, alkotok magam;
S látva, milyen jól tenyész körülem,
Minden bennem él és veszve vélem,
Istenülve élek boldogan.*

*Itt virágim gazdagon feselnek
S áldozatként illatot lehelnek,
A miért hogy híven ápolám;
Ott a fácskák, melyeket neveltem.
Játszi árnyat vonva már felettem,
Allanak gyümölcsben gazdagon.”*

De ez a csendes megbékélés csak látszólagos, az almanach-költők lagymafog modorában megírt versek nem fejezik ki a költő igazi énjét. — Az elmúlt idők irodalomtörténete szívesen ábrázolta érzélgős remetének Madáchot, aki távol tartja magát a politikai élet küzdelmeitől, aki idegenkedve vonul önmagába a reformkor és a forradalom „viharai” közepette s egyetlen gondja a kiábrándult világ-megvetés. Abból, hogy betegeskedése miatt a szabadságharc eseményeiben nem vehetett részt, azt a következtetést erőszakolták ki, hogy eleve hitetlenül szemlélte népünk nagy szabadság-küzdelmét. Petőfi ellenképét vélték benne felfedezni azok, akik egyre távolabb kerültek Petőfi forradalmiságától, a nemzeti függetlenségért lángoló hősi tetteitől. Szembe kell néznünk ezzel a hamasítással. Fel kell tárcnunk: mi volt Madách igazi világnézete, igazi politikai hitvallása.

Mint tudjuk, Madách középnemesi családból származott, de a közénemességnek már az arisztokráciához igen közelálló rétegéből. Hat-ezer hold földjük volt. A költő neveltetését, különösen a Pesten töltött évek alapján, bátran főúrnak nevezhetjük. A Széna-tér (mai Kálvin-tér) 1 alatti diák-lakosztályát a legelőkelőbb ifjak látogatják; külön tanító, szakácsné, szolga áll rendelkezésére. Amíg Petőfi éhezve és fázva, saját hazájában számkivetetten barangol faluról-falura, amíg a katona-élet megaláztatásait szenved, Madách főúri ifjakkal cseveg, színházba, hangversenyre jár, a Nemzeti Kaszinóban hallgatja az előkelő dilettánsok kamaramuzsikáját s kedvtelésből, vagy inkább a francia

forradalom intelmét még nem feledő szülők bölcs előrelátása folytán, esztorgályosságot tanul.

Ez a kiválasztott, előkelő származás és életmód azonban nem hatott elhatározólag Madách gondolkodásmódjára és magatartására. Köztudomású, hogy a nemesség legjava — különösen a napóleoni háborúk után, a győri kudarc hatására, az égbekiáltó, sokszor véres tettekben kirobbanó jobbágy-nyomor láttán — maga is ráébredt az ország elmaradottságára. Elsősorban saját kiváltságai csorbitásán felbőszülve, maga is szembe-szembekerült az osztrák gyarmatosító törekvésekkel. Művelődési kiváltságai folytán, amelyeket természetesen a gazdasági kiváltságok tettek lehetővé, már az előző században megismerkedett a korszak haladó eszme-áramlataival, nevezetesen: a felvilágosodással. A leghatalmasabb főurak között sem ritka a voltaireánus, — Persze, ebben a főúri felvilágosodásban több az idegenmajmolás, a divathajhászat, mint a társadalmi haladás őszinte kívánása. (Bizonyíték erre az a pánikszerű megtorpanás, amely a felvilágosult eszmék tettekre váltását: a francia forradalmat követte.) De tagadhatatlan az is, hogy a felvilágosodás áramlata, a főúri könyvtárakba került Voltaire- és Rousseau-példányok nem maradtak egészen hatástalanok s különösen az újabb generációk gondolkodását jelentősen befolyásolták. Ez a viszonylag korszerű kulturáltság, bár erősen fékeztek a vallásos nevelés korlátai, nem egy nemes ifjút ébresztett öntudatra, a szenvedő nép iránti rokonszenvre.

Madáchot is sok szál fűzi a felvilágosodáshoz. Nagybátyja, Sándor, minden újítás iránt érdeklődött, résztvett a szabadkőműves mozgalomban, vállalta Martinovicsék védelmét és gerincesen kiállt a bírák törvénytértségei ellen. A költő apja kedvelte a természettudományokat, a Kazinczy-mozgalmat pártfogolta, élénk figyelemmel kísérte a hazai szépirodalom fejlődését, a felvilágosodás szellemében fogant reformok híve volt s fiát is ebben a szellemben nevelte. Madách értelme meglepően korán nyiladozik. Adatok vannak arról, hogy már hat éves korában francia nyelvű köszöntőverssel lepi meg szüleit. Alig 13 éves fejjel családi újságot szerkeszt, amelyre mottóul jellemző módon a felvilágosodás útjára lépő Berzsenyi szavait választja: „Az én és az isten, mely minket vezet”.

Politikailag a Széchenyi és Eötvös nevével fémjelzett nemesi liberáliszmus híveként indul, de fejlődése során egész közel kerül Kossuth eszméihez: a következetesen Habsburg-ellenes demokratizmushoz. — Széchenyi és Eötvös belátták a változás szükségességét, de ennek érdekében csakis reformokra és csakis *felülről* jövő reformokra voltak hajlandók. Az a naív képzelgés hajtotta őket, hogy a magyar nemesség békés úton, pusztá elméleti meggyőzés hatására polgárrá, — az elmaradott feudális Magyarország fejlett iparú polgári állammá fejlődhet. Azt a történeti tény, amely az 1830-as francia forradalom után vált nyilvánvalóvá, tudniillik: hogy a polgári forradalmak sem teremtenek földi paradicsomot, nem hozzák meg a teljes szabadságot és boldogságot a nép számára, szűkebb osztályérdekeikkel egybehangozóan ellenforradalmi következtetésekre használták fel. Elvszerűen ellenforradalmárok voltak, mert azt gondolták: minden véráldozat úgysis hiábavaló, mert azt gondolták: az „uralom-cserének” a nemzet számára legjótékonyabb, legveszélytelenebb módja a nemesség lassú belső átalakulása. Ehhez pedig nincsen szükség a szó szoros értelmében vett politikai mozgalomra, a tömegekkel való veszélyes „fraternizálásra”; ez az átalakulás nem politikailag, hanem gazdasági, művelődési, legvégtetesebb fejleményében államszervezeti kérdés, melynek megoldását minden meggondolatlan, forróvérű kezdeményezés meghiúsíthatja. A nép tevékenységétől, a forradalomtól és mindenfajta véres eseménytől való viszonylagos eredményezi, hogy Széchenyiék mesterségesen, minden reálpolitikai megfontolást felrúgva, elszakítják egymástól a polgári haladás és a nemzeti függetlenség kérdését; időrendi kérdésként vetik fel azt, ami lényegében, a valóságban ugyanazon sürgető feladat két oldala. Szemethúnynak az előtt a nyilvánvaló tény előtt, hogy egy gyarmati sorban síny-

lódó ország gazdasági és kulturális fellendítése megvalósíthatatlan kárpázat.

Madách mentes, illetve az idők során mentesül ezektől a téves nézetektől. Általában a centralisták közé szokták őt számítani a Pesti Hirlapban megjelent cikkei alapján. Valóban, Eötvöshöz hasonlóan, ő is a parlamentarizmus megvalósításán ábrándozott, a megyék anarchikus uralmát megfegyvelmező, erős központi kormányzat megvalósításáért küzdött; a megyei közigazgatást ő is középkori maradványnak, a nemesi előjogok „omlatag várfalának” tekintette, de ugyanakkor látta a megyei autonómia nagy jelentőségét is az idegen elnyomással szemben. S amikor csak lehetett, ki is használta ezt az autonómiát, bátyja mögül — közeleti pályája kezdetétől élete végéig — következetesen támadja az idegen önkényuralmat. Nem elégíti ki a centralizmus doktriner szűkkeblősége, naív utópizmusa; többre vágyik. Ezzel magyarázható, s nem hitetlen cinizmussal, hogy nem ritkán a centralista irányzatot is gúnyyal illeti, mint ahogy ezt Szontágh Pálhoz írt epigrammája is bizonyítja:

„Szolgabíránk hanyag, ezt panaszolja a szécsenyi járás,
A buta! Szontágh Pál vajmi következetes.
Centralizálni akar s restségével azt bizonyítja
Elve szerint, hogy rossz a megye szerkezete.”

A nemzeti függetlenség gondolata, a zsarnokság elleni gyűlölet érzése tölti be a költőt; együttérzéssel kíséri azok sorsát, akiket a Habsburg-hatalom üldözöbe vett. Még egyetemi tanulmányai idején például egyik professzorát így búcsúztatja az évzáró ünnepélyen: „Számodra hazánk parlag földében nem teremnek babérok . . . — De neked azért jutalmat ad megjövendő . . . , ha testvérekké lesznek nemzetek . . . , ha törvény fog ülni a trónon . . . , ha néhányan nem ítélik el azokat, kiket a hon ártatlanoknak vall” A utolsó szavak félreérthetetlenül Kossuth és Lovassy bebörtönzésére céloznak. De korai — formai szempontból erősen vitatható értékű — történeti drámáit is (Commodus, Nápolyi Andre, Csák végnapjai, Mária királynő) egyes részletekben remekké izzítja a nemzet szívének legközepéből áramló szenvedély: az idegen zsarnokuralom gyűlölete, a független nemzeti királyság megteremtése iránti vágyakozás. Politikai fejlődéséről tanúskodik a gyarmati hivatalnokoskodása idején írt „Csak tréfa” c. drámája, amelynek hőse: Zordy köztársaságpárti összeesküvést szervez, Kossuth Védegyletének híve, az arisztokrácia züllöttsége, a nemesi reformmozgalom megalkuvó gyöngesége, az oklalan felekezeti torzsalkodás pesszimistává teszi s forradalmian éles bíráló szavakra ragadtatja.

Hogy milyen volt Madách viszonya a szabadságharchoz, azt a bukást követő évek eseményei, a világsi katasztrófa után írt művei mutatják meg igazán. Nemcsak hazafias érzületét sebzik meg a történetek, hanem személyes tragédiák is sujtják: a szabadságharc folyamán elveszti öccsét, hugát, sógorát. Tíz hónapra bebörtönzik, mert Kossuth Rákóczy nevű tikarát rejtegeti csesztvei birtokán. Szájhagyomány szerint még meg is botozzák tette miatt. De kiszabadulása sem hoz enyhülést, sőt a legnagyobb csapást tartogatja számára: a családi élet teljes felbomlását. Emberi és költői nagyságát mutatja azonban, hogy magánéletének szenvedései nem tagadtatják meg vele fiatalkori eszményeit, sőt tovább fejlődik a megkezdett úton. Mint tudjuk, Eötvös külföldre szökött a forradalmi eseményektől megrettenve, Széchenyi megőrül, mert „vétkesnek” érzi magát a forradalom előkészítésében. Madách itt maradt, s bár a legkínzóbb csapások érik, gyötrő válságba sodorják, a nemzeti függetlenség gondolata egyre elszántabbá teszi. Mindenből kiábrándul, csak a szabadságharc korára tekint vissza büszke lelkesedéssel. Bár magánéletében nem talál megoldást, a nemzet sorsára bizalommal tekint. A jobb jövő vígasza szól lírai verseinek egész sorából: Nem féltelek, hazámi, Mária testvérem emlékezete. Emléket állít a közelmult dicső korszaknak: Pál öcsém sírjánál. Az aradi sírra, Petőfi sírjára. Egy mátyr sírján, Nép

szava, A magyar forradalom, Honfibu. — Ha nem is érik el ezek a versek Arany vagy Tompa szabadságharc utáni költészetének fojtott szenvedélyességét, a Bach-korszak irodalmának java terméséhez számítanak.

Amikor a bécsi kormány kényszerűségből a kiegyezés útját keresi, Madách egyértelmű feleletet ad mindennemű megalkuvási kísérlet ellen. 1861-ben az újjáéledő megyegyűlések legradikálisabb szereplője; a 48-as törvények teljes épségbentartása mellett száll síkra. Az 1861 március 12-i ülésen erélyes hangú javaslatot terjeszt elő az egyezkedők ellen: „A megye kijelenti, hogy mindazokat, kik a magyar országgyűlés hatáskörét általában, és az adó, valamint katonaaállítási kérdésekben különösen, megcsorbítani vagy megrendíteni kívánnák és netalán a birodalmi tanács (Reichsrát) megalkotásában — úgy mint választók, vagy mint választottak — részt vennének, legyenek azok országgyűlési képviselők, mágnások, országnagyok, megyei tisztviselők, stb., mint hazájuk közjogi törvényeinek megsértőit, hazaárulónak nyilvánítja”. Hogy a határozatnak nagyobb súlyt adjanak, kinyitattják az üléstermet: távozzon, aki ellenzi. Mindenki helyén marad, sőt névaláírásával tanúsítja beleegyezését. Ugyanezen a napon adja ki Madách képviselői programját „Politikai hitvallomás” címen. Röpiratában a francia forradalom harmas jelszavát alkalmazza a magyar eseményekre, Kossuthra is hivatkozik, rendíthetetlen vallomást tesz a szabadság-eszmék csorbíthatatlansága mellett: „Vannak általános elvek — írja —, melyeket rendíthetetlen alapokul bevallani lehet, sőt kell; melyeken még hasznosság tekintetéből is feladni tilos; melyekért meghalni nemcsak egyesnek kötelesség, de melyek elárulásával nemzetnek is életet váltani halál helyett gyalázat, mert a javak között nem legfőbb az élet”. A megyei rendek március 21-én egyhangúlag képviselőnek választják.

Hiába környékezik a felirati párt hívei, elveit nem adja fel. Forradalmi bizalmatlansággal jelenti ki a bécsi kormányról: „nem jó barátokkal van dolgunk”. A forradalom után eltelt korszakot tizenkét évnyi „rothadás”-nak nevezi. 1861 május 28-án elmondott beszédében, melynek oly nagy sikere van, hogy a lapok arcképét is közlik utána, a következőképpen foglalja össze álláspontját: „Egyezkedni annyit tesz, mint követeléséből is engedni akarni, a mi követeléseink pedig éppen úgy nem lehetnek engedés tárgyai, mint a lenni vagy nem lenni, mint az élet és halál”.

Madáchnak pusztán politikai tevékenysége is méltó arra, hogy hagyományaink közé számítsuk, de ő ennél is többet adott a magyarságnak s — bátran mondhatjuk — az emberiségnek, különösen élete végén írt három nagy műve: A civilizátor, Az ember tragédiája és a Mózes révén. — S e művek helyes értelmezéséhez is csak úgy juthatunk el, ha állandóan szem előtt tartjuk Madách politikai nézeteit, elsősorban meg nem alkuvó szabadságszeretét.

(Folytatjuk.)

NAGY ISTVÁN:

Dolinkai változatok

1. Munka után.

*Dolinka, kedves pihenőhelyem,
Minő varázslat játszogat velem,
Ha alkonyatkor itt lelek tanyát?
Hogy illatoddal föl ne oldanád,
Lehet-e lélek oly nyugós, kemény?
Kis völgyzugod szemérmes rejtekén
Alnok ruháját leveti a szív,
Es meztelen lesz. Mint kit anyja hív,
A minden csínyt bevalló kisgyerek,
Fenyvek között lebegve lépdelek
A tisztaságtól. Rejtett utakon*

A nagyvilág elé tárulkozom,
A vallató csönd gyógyít, szabadít,
Megoldozza a szív bilincseit.

2. A szükségszerű szabadság.

Ha magadban keresed, mindhiába
Menekülsz könyvbe vagy a Dolinkába,
Mert ki magában él, éppolyan árva,
A napok, évek börtönébe zárva,
Mint télen e lakatlan völgyi katlan,
Magányod ily fojtó s lefojthatatlan,
Nő és barát, gyerek és rokon elhagy,
Nyarak is csak szűnyogot küldenek rád.
De hogyha szíved van kinek kitérnöd,
Magadba zártad máris a világot.
Ha betekintsz más sorsok ablakán,
Nem fojtogat féregsorsú magóny,
Ha e szükségszerűt felismered:
Ember, madár, virág örül veled.

3. Két nyár.

Ez az akácos éppenúgy virít,
Mint mikor Szekér Jóska bácsi vitt
A gyerekkor akácerdőin át,
Biztatva járadt fuvaroslovát.
O, örök nyomot ejtő hangulat!
S madaraink! Még hallom hangjukat
Sóhajtó régi szilvafák alól.
Az aranymalinkó éppúgy dalol,
A cinke is úgy fújja: nyitnikék . . .
O, régi züm-zülm, mézizű vidék,
Egymásba-ömlő hangok, illatok,
Az ég alatt egy messzi nyár sajoj,
Es átsóhajt neki a mostani.
Mi változott? Próbáld kimondani!

4. Mi változott hát?

A táj örökké fiatal marad,
A drága díszlet, élő foglalat,
Még lelked is a régtivel rokon,
Atér növekvő távolságokon,
S a gyermekével hűn ölelkezik,
El nem felejtí, honnan lelkezik,
Hogy harminc éve zúgó éj-napod
Vad hófúvása hajadba kapott,
Lazultabb szálú az idegszövet,
Ne bánd, mi elmúlt s vissza nem jöhet.
Meg úgyse hal, ki céltalan nem élt,
Viaskodott a tiszta emberért,
Nem adta föl eszméi virtusát,
E bölcsesség — az örök ifjúság.

RADNOTI.

Ha érzed még a tegnapot a mában,
A vérszaot az akác illatában
Kezedbe keskeny Radnóti-kötettel,
Hogy honnan fújja, soha ne feledd el
Piszok bűzét e dűsförtelmű század,
Szívedbe véd a gyötrő Eclogákat.
Ha június virágszagú szelében
Aknamezők, vagonok döglehével

*Találkozol, tudd, honnan fű a szél,
S csak lelkesedj az akácillatért.
Es követeld, hogy lenghessen a hinta
A völgy élén, daloljon a Dolinka,
Harcoldj, hogy sétálhass e vén ligetben
Szabadon, nem „erőltetett menetben”!*

DR. SZALKAY ZOLTÁN:

Nógrádmegye történetének haladó hagyományai

Anonymus szerint megyénk területét nagyobb harc nélkül foglalták el őseink és a megyének nevet adó Nógrád-várat is ellenállás nélkül adták át a szlávok. A pilinyi és a nógrádkövesdi leletek bizonyítják a honfoglaló magyarság jelenlétét, de erre mutatnak a honfoglaló hét törzs nevét viselő helységnevek is: *Salgótarján, Balassagyarmat, Erdőkürt, Karancseszi, Ipolykér, Nógrádmegyer.*

Honfoglaló őseink állattenyésztők voltak, de a szlávoktól megtanulták a földművelést és békésen éltek együtt, amint azt az egyházasgergei 1000 körüli időből származó leletből megfigyelhetjük.

István király államalapításával a magyarság az ősközösségi társasalomból a feudális fejlődés útjára lépett anélkül, hogy meghonosodott volna itt a rabszolgatársadalom. Ez az ún. praefeudális kor, melyben — így megyénkben is — a falusi parasztság földközösségben élt. Erről a földközösségről állapította meg Marx, hogy ebben az időben „a népi szabadság egyetlen tűzhelye”. István állama a királyi uradalmakra, vármegyére épült, melyeknek középpontja egy-egy vár. Ilyen volt a szlávok által alapított Novi-Grád is, amelyről — mint említettem — megyénk a nevét kapta. Első okleveles adatunk ugyan csak 1108-ból való, de Nógrád ennek ellenére az István által létrehozott királyi vármegyék közé tartozott.

Ez a királyi várszervezet már a XII. század végén bomlásnak indul. A királyi birtokokat egyes királyok eladományozták a főuraknak, hogy trónviszályok alkalmával őket támogassák. A birtokadományozások nemcsak a királyi hatalom süllyedését jelentették, hanem a nép talmukba került területek lakosságát. Nógrádból az esztergomi érsek és a váci püspök kapott nagyobb birtokokat, majd más főurak is. Különösen pazarul osztogatta a birtokokat II. Endre, — IV. Béla jól látta, hogy milyen veszély rejlik ebben és vissza akarta venni a királyi birtokokat, de a tatárjárás következményei megakadályozták ebben.

Bebizonyosodott, hogy hasonló támadás esetén csak várakkal lehet megfelelően védekezni, ezért birtokokat adományozott, hogy annak fejében várakat építsenek. Ezzel elősegítette a „kiskirályok” hatalmának erősödését. A megyénk területén ma már romokban heverő várak is ekkor épültek, de nem honvédelmi célból, hanem a főurak hatalmának a biztosítására. Ekkor épültek Csák Máté későbbi rablófészket, Hollókő, Somoskő és Baglyas vára.

A XIII. sz. második felére a régi királyi vármegye teljesen elvesztette jelentőségét és létrejött helyette a nemesi vármegye, mint a kisbirtokos nemesség közigazgatási intézménye. Egyes szomszédos megyék szorosán összeműködtek, így pl. Nógrád a XIV. században rendszerint Hont megyével együtt tartotta a közgyűléseit.

A főúri hatalom növekedése mindinkább kiszolgáltatta a dolgozó népet egyes hatalmaskodó birtokosoknak, akik rabolták, pusztították a királyi és egymás birtokait s eközben a szegény nép szenvedte a legtöbb kárt. Megyénkben különösen Csák Máté és a Balassák ősei önkényeskedtek és tartották szolgaságban a népet. Kiszolgáltatóságát Nagy Lajos intézkedései törvényesítették. Ettől kezdve évszázadokon át küzd a jobbság a jogaiért s ennek a küzdelemnek megyénkben is megvannak az emlékei.

A kézműipari termelés fejlődése következtében ebben az időben kezd kialakulni nálunk a városi polgárság. Ennek jelentőségét

felismerték a királyok és a polgárság támogatására különböző kiváltásokat adtak a városoknak. Megyénkben 1337-ben Szécsény, 1407-ben Pásztó kapott ugyanolyan jogokat, amelyenket Buda élvezett. Előbbit fállal is körülkerítették.

A jobbágyfalvak természetesen nem részülhettek semmiféle védelemben és ki voltak szolgáltatva a földesurak garázdálkodásának. Nemcsak a falvakat támadták meg, hanem közönséges kifosztásuk sem volt ritkaság. Így pl. a lévai Cseh László a hatvani vásárról hazatérő jobbágyokat fosztotta ki.

Mivel a feudális rend legfőbb támasza az egyház volt, a parasztság örömmel fogadott minden olyan megmozdulást, amely az egyház és rajta keresztül a feudalizmus ellen irányul. Ilyen egyházzellenes, egyben antifeudális mozgalom volt a huszitizmus, melynek megyénkben is sok híve volt a parasztság körében. 1440 körül befészkeltek magukat a husziták Nógrádba is, megszállták Szécsény, Hollókő és Zagyavató várát s Losonc és Karancsság is az őrhelyeik közé tartozott. Giskra seregei — főurakhoz hasonlóan — rabolták a lakosságot, egyes falvakat (pl. Kálló, Guta, Nógrád) felperzselték, de a parasztság ennek ellenére is híve maradt a huszitizmusnak. Hunyadi János 1451-ben hadat vezetett Giskra ellen, de nem sikerült legyőznie. Ez csak Mátyásnak sikerült.

Mátyás halála után, a királyi hatalom gyengesége folytán, fokozottabban zsákmányolták ki a földesurak a jobbágyságot. Az egyre növekvő állami adó mellett az elviselhetetlen földesúri terhek a jobbágygazdaságokat teljesen tönkretették. Ebben az időben, II. Ulászló uralkodása alatt, kapott birtokot a megyében Szapolyai János és Verbőczy István, akik az 1514-es parasztháború leverésében és a megtorlásban jelentős szerepet játszottak.

Dózsa ceglédi beszédének visszhangja megyénkbe is eljutott és itt is felkelt a jobbágyság földesurai ellen. A vármegye nemessége Pásztónál szétverte a hiányosan felfegyverzett és szervezetlen parasztokat. A győzelem után Hont, Pest és Heves megye nemességével együtt Szentlőrinc-pusztán gyűlést tartottak a nógrádi nemesek és követelték a megtorlást. Felhívást intéztek a többi megyéhez is ebben az ügyben. A megtorlás nem is maradt el, Allítólag Alsópetényben írta meg Werbőczy törvénytervezetét, melynek elfogadásával az országgyűlés örökös szolgaságra kárhoztatta a jobbágyságot.

„Nem volt nehéz előre látni, hogy mi lesz a sorsa az olyan nemzetnek, melynek nagy többsége rab. 1514-ből kikerülhetlenül következett 1528” — írja Andics Erzsébet. A parasztok ellen egységesen tudtak fellépni a megye nemesei, de amikor az ország sorsáról volt szó, mindössze két birtokos szállott hadba. El is esett mindketto Mohácsnál.

A mohácsi ütközet után a megye birtokosai Szapolyait pártolták, 1527-ben azonban már Ferdinándnak is voltak hívei és a két király emberei közötti harcoknak a súlyát ismét csak a parasztság érezte meg legjobban.

Buda eleste után Nógrád is esataterre vált, mert a török hamarosan megkezdte támadásait. 1543-ban foglalják el Nagyoroszit, 1544-ben Nógrádot, 1546-ban Szandát, majd 1552-ben Drégely várát. Utóbbinál Szondy György hősi küzdelme megyénk történetének legfényesebb lapjai közé tartozik. Sorra esnek el a többi várak, 1576-ban az utolsó is.

Mivel a török nem terjeszkedett tovább, Nógrád megye határterület maradt s a török, magyar és német csapatok állandóan dúlták. A katonák zsold nélkül, gyakran csak a nép fosztogatásából tudtak megélni. A török a lakosság jelentős részét rabszjóra fűzve hajtotta a birodalom rabszolgavásárait, az itt maradt jobbágyoktól pedig igyekezett minél több adót kicipréselni. Ugyanakkor természetesen a magyar földesurak behajtották követeléseiket s így a jobbágyság gyakran kétfelé adózott. Súlyos terhet jelentett a harcok közben megrongálódott várak állandó javítása, mert erre a munkára mind a magyar, mind a török a jobbágyokat hajtotta.

Ebben az időben terjedt el a protestantizmus. A nép — mint egyházellenes tanítást — szívesen fogadta, de a földesurak sem idegenkedtek tőle, a papok birtokainak elfoglalása miatt. 1590 körül a megye csaknem teljes egészében protestáns.

A XVI. sz. végén újra fellángol a harc a törökkel, mely bizonyos mértékig meggyengült. A felszabadító harcok folyamán a megye legtöbb várát sikerült visszafoglalni. E harcokban tűnik ki Balassi Bálint, akinek 400 éves születési évfordulóját most ünnepeljük s akinek jelentős szerepe volt abban, hogy a megye nagyobb része felszabadult. Ennek ellenére sok község kénytelen volt továbbra is adózni a be-betörő törököknek.

Az 1600-as évek elején tovább romlott a nép helyzete. A katolikus főpapság igyekezett hatalmát és vagyonát visszaszerezni. A protestánsok visszatérésére minden eszközt felhasználta a Habsburg uralkodó támogatásával. Ilyen körülmények között a nép örömmel vette a Bocskai István felkelését, mely az első magyaránú függetlenségi harc volt. Több nógrádi vár került Bocskai kezére, de a bécsi béke Rudolfnak juttatta a megyét.

Bethlen Gábor és Rákóczi György felszabadító harca szintén lelkes visszhangra találtak a megyében, a megye nagyobb része csatlakozott hozzájuk, de a harmincéves háború váltakozó küzdelmei során a nógrádi várak többször kerültek a király birtokába, sőt a török is újra fenyegette azokat, de a magyarok igyekeztek olykor visszavágni nekik.

Egyik ilyen vállalkozás emlékét hirdeti a balassagyarmati ligetben lévő emlékoszlop. 1648-ban megtudták a gyarmatiak, hogy egy török főtiszt Esztergomba akarja vinni a menyasszonyát. Útközben elrabolták és gazdag zsákmánnyal tértek vissza Gyarmatra. A törökök ekkor 4000 emberrel támadtak a városra, de a lakosság elűzte őket. Hősiesen harcoltak a nők is, akik az egri nőkhöz hasonlóan kövekkel, forró olajjal és vízzel hátrítottak el a törökök támadását.

1663-ban a török újabb támadó hadjáratot indított az ország ellen s ekkor ismét végig pusztították a megyét. A szégyenletes vasvári békét követő Wesselényi-féle összeesküvés után a Balassagyarmatra beszállásolt német lakosság ellen harcot indított a város lakossága. Ez mutatja a németek elleni nagyfokú elkeseredést. Érthető örömmel fogadták tehát a megyében Thökölyi felkelését, amely új korszakot jelentett: megszabadult a nép a vallási üldözéstől, a szertelen katonai terhektől és a kegyetlen német zsoldosoktól. Nem sokáig tartott azonban ez a helyzet. 1683-ban ismét visszatértek a németek a megye egy részébe, majd Buda visszafoglalása után (1686) az egész megye felszabadult a török uralom alól.

Szomorú képet nyújtott a megye a török kivonulása után. A várak romokban heverték, a községek elhagyatottak voltak. 1688-ban Gyarmat helyét is alig lehetett megtalálni. A lakosság a 140 éves török uralom alatt harmadjára csökkent. Akik itt maradtak, alig tengeték az életüket. A végvári katonák elbocsátásával sok munkanélküli is élt itt s nagyobb részük szegénylegényként bujdosott a Cserhát rengetegeiben. A beszállásolt németek garázdálkodása miatt napirenden voltak az összetűzések a jobbágyok és a katonák között.

A török hódoltság mind a termelőerők, mind a társadalom fejlődését megállította, sőt visszavetette. Míg Nyugaton a kapitalizmus fejlődésnek indulhatott, nálunk a városi polgárság jelentéktelenebb lett, mint évszázadokkal előbb. Szécsény és Pásztó elvesztette városi kiváltságait.

Békés újjáépítésre lett volna szükség, de a Habsburg-kormányzat az ország kifosztására és tönkretételére törekedett. Az elégedetlenség egyre nőtt az országban és az elkeredettség a parasztász antifeudális és nemzeti harcában tört ki, majd Rákóczi szabadságharcában tetőzött be. A megye nemességének nagyobb része azonnal csatlakozott Rákóczihoz, de később már eltűnt a lelkesedés. A nép ellenben látta,

hogy Rákóczi célkitűzése az ő érdekeit is szolgálja és ezért lelkesen állt zászlaja alá. Már 1703-ban járasonként 50—50 népfölkelőt állítottak ki egy-egy parasztkapitány vezetésével.

1705-ben Rákóczi hadba szólította a megyei nemzeti felkelést, de a megye vezetői inkább zsoldosokat ajánlottak fel, mert akkorra a korábban hadbavonultak, már tömegesen szöktek haza.

Rákóczi több ízben is mefordult a szabadságharc alatt megyénkben. 1705 szeptemberében Szécsényben tartotta azt a nevezetes országgyűlést, amelyen Magyarország vezérlo fejedelmévé választották. Kancellárja, a nógrádi Ráday Pál olvasta fel az esküt, melyben a rendek hűséget fogadtak a fejedelemnek, 1710 januárjában a romhányi útközvetben balszerencsés vereséget szenvedett Rákóczi s ezzel a vereséggel véget ért Nógrádban a kurucvilág.

A szatmári béke után következő megtorlás megyénkben hosszú időre elnémította mind a nemzeti, mind az antifeudális megmozdulásokat. A parasztságnak az ország különböző részeiben indult felkeléssel itt nem találtak követésre. A Habsburg gyarmatosítás gazdasági politikája következtében nem tudott az ország megindulni az ipari és vele együttjáró társadalmi fejlődés útján. Megyénkben egyedül az 1767-ben felállított gácsi postógyár jelentett fejlődést.

Csak II. József egyes intézkedései ébresztették harcosabb öntudatra a megye nemességét, de az ellenállás csak részben minősíthető haladó jellegűnek, mert a nemesi kiváltságok védelmezése már reakciós volt. 1789-ben a megyegyűlés megtagadta a hadi segítségét a török háborúhoz, a következő évben pedig megtiltotta a német nyelv használatát.

II. József halála után a haladó nemesi mozgalom nem fejlődött tovább, mert a parasztmozgalmak és a francia forradalom eseményei érdekeik összehangoztatására készítették az uralkodót és a nemességet. Ilyen körülmények között Martinovicsék köztársasági mozgalma nem vezethetett eredményre. Megyénkben a romhányi Géczy-családnál nevelésközdő Óz Pál vett aktív részt a mozgalomban. 1795-ben Martinovicsal együtt végezték ki. A nemesség nagyobb része ekkor még konzervatív volt és csak I. Ferenc abszolutizmusa, valamint a feudalizmus nyilvánvaló válsága mozgatta meg némileg. Az 1820-as évektől kezdve a megyei közvélemény több ízben megtagadta a királvi leiratok végrehajtását, majd tiltakozott az emiatt kiküldött királvi biztos működése ellen.

1823-ban a megye alispánja nem tanácsolta a királvi biztosnak, hogy megjelenik a közvéleményen a felzárott tömeg miatt. A megyének a többi megyéhez intézett ítirata ellenállásra hívta fel a rendeket. A megye monográfiája szerint ellenállásának nagy szerepe volt az 1825-i országgyűlés összehívásában. A reformkori országgyűlésen a megyei követek leghírhözör ellenzéki álláspontot foglaltak el. Különösen jelentős szerepet játszott Kuhnyi Ferenc követ, aki az 1832—36-i országgyűlésen pl. az adóvitában, határozottan rámutatott a nép nagy nyomorára. Mellette Pulszky Ferenc érdemel említést, aki az első magyar minisztérium pénzügyi államtitkára, majd Kossuth londoni követe lett.

Az 1848-i törvények végrehajtása során néhány helyen földosztómozgalom jelentkezett a parasztság között, így pl. a dengeresi Podmaniczky-birtokon, de könnyen leszerelték a mozgalmat elszigeteltsége és szervezetlensége miatt.

A szabadságharc küzdelmeiből a megye lakossága kivette a részét. 1848 szeptemberében 1100 nemzetőrt adott a megye, akik a nápolyi útközvetben részt vettek, majd a következő hónapban újabb 3000 honvéd indult harcra. 1849 elején Windischgrätz győzelmei nyomán átmenetileg újra önkénvuralom alá került a megye. Ez alatt egyesek behódoltak. Még a megye egyik követe, Friderczky Lajos is felajánlotta szolgálatait a királvi biztosnak. A tavaszi hadjárat nyomán a közgyűlés elítélte azokat, akik behódoltak, de később ezek mégis szerepet játszottak a közéletben, így az említett Friderczky a kiegyezés után alispán lett. A betörő orosz sereg megpecsételte a szabadságharc sor-

sát. Visszavonuló seregeink kemény harcot vívtak Rétságon és Vadkerten.

Az önkényuralom korszakában és a kiegyezés után hosszú ideig tespedés jellemezte a megye életét. A megtorlás sok embert érintett. A nép előtt leggyűlöletesebb intézmény a zsandárság lett, bár itt alig boldogult a lakosság által támogatott bujdosókkal szemben. Az elnyomás következtében egészen a darabont-korszakig nem találkozunk komolyabb ellenzéki megmozdulással. 1905 júliusában a közgyűlés megtagadta az újoncok megajánlását s alkotmányvédő bizottságot küldött ki. A kormány erre Berchtold grófort nevezte ki főispánná, aki katonaság és csendőrség fedezete mellett két ízben is megkísérelte a beiktatást, de a közgyűlésen egyetlen bizottsági tag sem jelent meg. Míg a megyeházán tartózkodott, a tömeg utcai tüntetést rendezett ellene és gyászbölgöt tűzött a megyeházra.

Bár azt állapították meg, hogy Nógrád a múlt század második felében az ország más részeinél elmaradottabb volt és tespedés jellemezte, mégis ekkor indul meg az a kapitalista fejlődés, amely megteremti itt is a munkásosztályt és ezzel a későbbi fejlődés bázisát. 1840 körül nyitják meg Salgótarján vidékén az első bányákat, 1869-ben kezdik meg az Acélgyár, a század végén a többi gyárak építését. 1870-től 1910-ig körülbelül tízezerrel növekszik Salgótarján lakosságának a száma s a lakosság zömét a proletariátus alkotja. Ez a egyre fejlődő proletártömeg a XX. század elejének bérmozgalmaiba és sztrájkjaiba mindenkor bekapcsolódott, de igazi erejét a Tanácsköztársaság idején mutatta meg.

Már előbb, az első világháború alatt is gyakran hallatta szavát a munkásság: a megye bányáiban és gyáraiban főleg az Acélgyárban, egyre gyakoribbá váltak a bérmozgalmak, a háborúellenes megmozdulások. A csendőrök valósággal haitóvadászokat tartottak a nagy nélkülözések között élő munkásság vezetői ellen, de a mozgalmat nem sikerült elnémítani, sőt a KMP megalakulása után erősödött.

A Károlyi-kormány, a szociáldemokraták áruháza révén, szeretne volna a kommunistákat elnémítani. Payer Károlyt küldte Salgótarjánba, hogy szerelje le a mozgalmat. Segítségével 100 bányász és gyári munkást tartóztattak le és ölték meg nagy kínzások közben. Ezzel azonban nem sikerült megfélemlíteni a munkásságot. Kínváltott a szemük: látták, hogy a szociáldemokraták a tőkésokhoz hasonló ellenségek és hogy ellenük is elszánt harcot kell folytatni.

A Tanácsköztársaságot nagy lelkesedéssel fogadták a megye dolgozói. — Munkás- és paraszttanácsosok alakultak, amelyek rendezték a dolgozók héret és szociális körülményeit. Fénvesen megállták helyüket az intervenciós hadak elleni harcban is.

1919 május elején a salgótarjáni frontszakasz volt a legnagyobb veszélyben. Az áruházi katonai parancsnok és a szociáldemokrata vezetők fel akarták adni a várost. Ekkor érkezett Salgótarjánba Rákosi elvtárs és megszervezte a város védelmét. Felhívására több ezer munkás fogott fegyvert és sikerült is az intervenciós csapatokat megállítani. Ezt látva, az ellenség aknamunkába kezdett, igyekezett a harcslók sorait meghontani. Emiatt már-már válságosra fordult a helyzet amikor Rákosi elvtárs meglent a fronton és a munkásokkal együtt harcolva, sikerült az ütközet sorsát megfordítani. Akkor itt visszavontották az ellenséget, akkor a kiserenvei frontszakaszra mentek és ott is megfutamtották az intervenciósokat.

Amíg Salgótarjánban ilyen hősi harcok folytak, addig Bolcsa- gvarmaton katonatisztek ellenforradalmi összeesküvést készítettek elő. Ezt az összeesküvést katonák és vasutasok csatlakozásával és politikai biztosok iránvításával sikerült leszerelni. Néhány megsebzött vezető, cseh intervenciós csapatokkal támadt a városa, de a dolgozók első sorban a vasutasok, messze az Inolven verték vissza őket.

A Horthy-korszak urai kiméletlen terrorral akarták elnémítani a kommunistákat. Bár többen életüket vesztették a kínzások következtében, vagy a csendőrök golyóitól, mégis tüntettek és sztrájkoltak,

ha a párt harcba szólította őket. Hiába küldte most már a kormány az áruló Peyer Károlyt Salgótarjába, nem lehetett a bányászokat meg-
tévesztetni. Az illegálitásban működő párt nem engedte a bányászok
részvételét az 1939-ben nyilasok által szervezett sztrájkban, mert tudta,
hogy ennek célja a kommunista funkcionáriusok leleplezése.

E harcokban megedződtek a kommunisták és annál jobban ter-
jedt az eszme, minél nagyobb volt a terror. Erejüket megmutatták már
a felszabadulást megelőző hetekben is, amikor nem engedték a gyárak
leszerelését, szabotálták a termelést. Különösen kitűntek az ellenállás-
ban Karancslejtős bányászai, akik a bánya mélyén várták a felsza-
badulást, hogy ezután a megve összes dolgozóival együtt harcokban
megedződött erejüket az új világ építésének szolgálatába állították.

BOBÁL GYULA:

A béke első karácsonya

Az őszi fényben úszó erdő közénén kis tisztás fészkel. Hátán öreg
tölgy terebélyesedett amelynek ágai földig hajolva takarták a kíváncsi
szemek elől a tövénél menedéket talált két fiatait: egy karsú, dús-fekete
hajú lányt és egy izmos, szélesvállú szőke fiút.

Elnyújtózva feküdtek. A lány hanyatt, s nagy szemével a tölgy
koronáin kutatott. A fiú oldalt, kezében egy elsáruult fűszál, ezzel
csiklándozta a lány arcát, amitől az fojtottan mint letakart üvegcsengő
fel-felkacagott. Ilyenkor szépen ívelő szájából kivillant gyöngyfocsora.
Egyszer csak hirtelen, mozdulattal elkapta a fiú kezét és ekkor tekinte-
tük egymásba fonódott. Mély szerelemmel hosszan nézték egymást.

A fiú közeledett a lányhoz, lassan ráhajolt és ajkuk forró csók-
ban forrt össze.

— Szeretlek... Nagyon szeretlek — suttogetta a fiú és a feltörő
vágtyól hullámzott széles melle.

A lány először jobbkezevel simogatta a fiú szőke fejét, majd las-
san a balkeze is átfogta a tarkóját, remegő ujjakkal beletúrt a szőke
fürtökbe és magához szorította.

A boldogság mámore még meg sem pihent náluk amikor a város-
ból mint kétségbeesett sikongás szűrődött hozzájuk vésztióslóan a szí-
rénák hangja. A közelgő alkony már nem békés lepelként terült rájuk,
a levegő monoton zúgással telt meg.

Felriadtak...

— Már megint kezdődik — szúrta a fiú hirtelen haragtól fűtve
fogai közt a szót. De hirtelen haragja tehetetlen sóhajaiba fulladt.

— Meddig tart még...? — Meddig kell még riadozni?

A lány megborzongott.

— Félek, Feri — mondta elhalóan. — Mi lesz velünk?

— Már azt sem tudjuk, holnap mit érünk. Tervezn sem merek,
hiszen annyit csalódtam. 41-ben katonának vittek, 43-ig csak vártam,
vártam. A boldogságtól csupán egy-egy csepp jutott. 44 tavaszán aná-
dat vitték katonának. Júliusban halála állt közénk. Már megint múló-
ban van az esztendő, s most a front közeleg.

— Ez a háború már életünk végéig kísértetni fog? — tekintett a
fiúra kérdően. — Szegény anyám is csak gyöttrődik apám után. A bánva-
szakadás óta nincs nyugta. Legalább a holttestét ki tudták volna hozni.
Eltemette őt örökre a bánya. Már csak az én boldogságom vígasztalná
anyámat is. De látja, mily nehezen találunk rá. Ettől még csak nő fáid-
alma. Nem szól, de én tudom... — merengett a lány, majd mélyen
felsóhajtott. — Már csak attól remegek, hogy megint elragadnak tőlem.

A fiú szótlán maradt. Komor tekintettel meredt maga elé. A lány
szavai felélesztették benne a gondolatot. Alig mult 24 éves most télt
le tényleges katonai szolgálata. A szénfal mellett dolgozik. Azért nem
hívták ismét be. De most megint szedik a fiatalokat. Ő csak úgy maradt
ithon, hogy Csapó János vájár, aki mellett dolgozik, kiállt érte. Még
most is ott cseng fülében, ahogy szembeszállt érte a bánva katonái
parancsnokával: »Ha azt akarják, hogy termeljek, ezt a fiút hagyják

itt. Nekem szükségem van rá. Ha pedig nem, akkor tőlem szemet ne várjanak.»

Igy maradt ki a közül a 30 fiatal közül, akiket a szénfal mellől vittek a frontra. És ki tudja holnap lesz-e még ereje Csapó Jánosnak szembeszállni velük? Most is csak azért hátráltak meg előtte, mert tudták hogy Csapó János mögött áll valamennyi bányász. Ő az irántú. Amerre mutat a többiek arra mennek. Annyuknak tekintik Elhíhető-e, hogy vadog meghátráltak? Olvannak ezek mint az uerásra készülő fenevad. Csak az alkalmas pillanatot várják hogy leszálljanak. És akkor ki fogja Vári Ferencet az egyszerű bányászt megmenteni attól, hogy a halálba keressék.

— Nem esküdhettek meg — tiltakozott a fiúban a gondolat. De minek is, hogy holnap magára hagyjon egy fiatal lányt, és még nehezebbé teszi életét?

A városban ismét felvonították a szirénák és behelasztották az estébe. A lány hozzácsimult. A fiú felébredt merengéséből. Erős kariaival átfonta a lány vállát. Gyengéden magához szorította. Törekény testére igazgatta könnyű felöltőjét és így melegen tartotta őt.

— Vége... — suttogta a lány. Csand borult az őszi estére. A hold kihűt a hegyek mögött és hárkason szórta rájuk fánvát. Ha gondolatukat nem feszíti bizonytalan helyzetük tán el is felejtik hogy háború van. Mert ismét szerelmesen összehútták.

— Vége lesz egyszer a háborúnak is kedves — vigasztalta a fiú most már könnyed szóval a lányt. — Csapó János bácsi is mondta, hogy azért ezedik a fiatalokat és visszafutják csendőrökkel a bányát mert a halálukat érzik. Félnék... Tőlünk félnék. — De már nem bírták soká — a fiú szavai meggyőzőbbek lettek. — János bácsi is kanott már üzenetet hogy leveink készíthetők. Ha vinni akarnak ne menjünk. — Elhallgatott. Nőtt benne az indulat. — Nem is megy innen többé senki egy tanodtat sem. Ha már pusztulni kell itt pusztuljunk. De nem adjuk nésón!... tört fel benne az elhatározás, szinte megkeményedett az egész ember.

A lány megnyugodva, büszkén simult erős emberéhez. A fiú ismét ellágyult.

— Fővitt maradunk kedvesem — nézett a lányra gyengéden. — Akár a halál akár az élet várjon ránk.

— Fővitt mindörökké... — suttogta a lány boldogan. És elindultak összesimulva lassú léptekkel a városszéli bányatelep felé. A hold, mint hűs császár barát mutatta előttük az utat.

Teltek-multek a napok. Októbert felváltotta november. A sok gonoszszágon könnyezett az emberrel a természet is. Állandóan esett az eső. Az idegen nehéz csizmák már mályra tanosták a telen felázott útjait. Fegyver nehezebbé vált az élet. Csendőrök mellé idegen aiki vad tekintetű németek is állottak. Rabok lettek otthonukban a bányászok. Mint az árnyék, szilkos fegyver kísárta ember asszony, gyerek útját. Esotte az embereket a félelem és a bosszú titkos lángja. Csak akkor lohhant titokban arcukon a reménység sugara, amikor a Mátra bisan kéklő koszorúja mögött mint avózelmi dohok dühöztek fel a szabadság ágyú. A környező hegyek biztatón fogták fel mély hangjukat és vissza harsogták az ismeretlen barát üzenetét.

November 28-at írtak. A kivéphet bányászok oldalára öles plakátokat ragasztottak. Raita hideg szavak ordítottak a megrémült emberek felé: »Parancs! Beszüntetjük a széntermelést. Minden 50. élet-évét betöltő férfi köteles katonai szolgálatra jelentkezni. Az 50 éven felüliek munkaszolgálatra lánáttal eskákánnyal jelentkezzenek. Aki a parancsot megszegi, halállal bűnhődik!«

Megfeszültek az idegek. A félelem elszállt, helyét dac váltotta fel. A szemekben ott izzott: »Azért sem félünk a haláltól...«

A telepről nem mozdult egy bányász sem. Némán tüntettek.

A természet is mintha elunta volna a kesergést. Haragiában kavargó köddel borított mindent. Az ablakok fénytelenül meredtek az éjszakába. Nem csengett asszonyi kacaj, nem visongott gondtalanul a gyerek.

A városban éjfél utött a toronyóra.

Az elnemult telepet autók vad bömbölése verte fel. Fénytelenül, mint óriási szornyetegek, maguk előtt mindent tiporva ronantak a bányászházak közé. Ontották magukból az állig tegyverzett katonákat. Idegen parancsszavak pattogtak. Csizmák rohanó lepteit zuhogtak, és a telepet mint tojtogató gyüru körülzártak.

Vári Ferenc felriadt álmából. Figyelt. Csapóéknál puskatussal döngtetek a kaput. Vadul ordítottak: »Kinyitni!... A magyar szó idegennel keveredett. Halotta, hogy reccsen a kapu, engedve az eroszaknak. Aztán maris az ajton doromboltak, ami recsegett, ropogott, minden érzestekeben. Törött üveg csörompölt, majd loves razta meg a levegőt.

— Csapó Jani bácsit vizsik — rekedt meg benne kétségbeesetten a gondolat. Gyorsan magára kapkodta ruháit. Asszonyi sikoltás hastott bele az éjszakába. A kutyák remülten vonítottak.

— Kiugrott az ajtón, meg halotta anyja megremült nyöszörgését és a ködbeborult kertbe vetette magát. Valaki rohant előtte. Bokrok mögé lapuiva, keriteseken átsuszva osont a telep felső vege felé.

— Mi történt Eszterrel...? — mardosta a kétségbeesés.

Már látta Eszterek lakásának körvonalát. Megállt, kitújta magát és figyelt. Csend volt.

— Meg nem értek ide... — lihegte megnyugodva.

Lopódzva közeledett a ház felé. A zaj mar itt is felverte az alvókat, mert az ajtó csendesen nyílt és Eszter kendővel vállán, télve lépett ki.

— Eszter — szólt fojtottan feléje.

A lány megtorpant, hallgatódzott, aztán macskaléptekkel osont a hang irányába.

Már közeledett a házakat kutatók dörömbölő ordítása.

— Gyorsan, — suttogta a fiú, elkapta a lány kezét és vonszolta a kert bokrai közé. A köd jótékonyan takarta őket.

— Szedik az embereket! Jani bácsieknál betörték az ajtót. Nem tudom, megfojták-e — mondta izgatottan.

Megyek a bányába. Ott húzodok meg. — Te maradj! Vigyázz az öregekre, és küldjél üzenetet, — ezzel magához vonta a lányt, megcsókolta és rohanni készült. De Eszter kétségbeesetten kapaszkodott karjába.

A csizmák zuhogása egyre közeledett, már a szomszédos házak ajtóit is döngették.

— Várj meg...! Várj, Feri...! — tartotta őt vissza. A fiú megtorpant, átfogta vállát, belenezett riadt szemébe s várt.

— Gyerekünk lesz — suttogta a lány. — Vigyázz magadra! Nagyon... Vigyázz... Miránk is...

A fiú keze erősebben markolt a lány vállába.

— Esztikém... Edes egyetlenem... — mondta fájdalommal töltött hangon.

Az utcán zuhogva közeledtek a léptek. Valahol ismét lövés dörrent.

— Menekülj...! sikoltott fel fojtottan a lány.

A fiú hosszú ugrásokkal beleveszett a ködbe. Átugrott a kerítésen, helevetette magát egy bozóttól övezett vízmosásba és a bánya rég feledésbe ment bejárata felé vette az irányt, amit a menekülés napjára őik titokban, már előre járhatóvá tettek és kívülről vad bozóttal takarták.

A bánya bejáratánál kemény hang vágott felé: »Állj...! Ki vagy...!« Megtorpant. Feleljen? — suhant át benne a gondolat. Ellen-ség itt nem lehet, erről a bejáróról nem tud senki! Kétségek között válaszolt: »Vári Feri.«

— Gyere gyorsan...! szólította egy hang. Széjjelnyitk a sűrű bozót, bányászok álltak a bejáratnál, fegyverrel a kezükben.

— Már a kilencvenedik vagy, Vári.

— Itt van Csapó Jani bácsi? — volt az első kérdés.

— Itt van — válaszoltak. — Amikor mi jöttünk, már ő fogadott.

Órá törtek elsőnek, de az ablakon ugrott ki. Utána is löttek, de nem

találták. Feri megkönnyebbülten indult a bánya mélyébe.

S egyre jöttek a bányászok, egyenként, kettesével, hármásával, hogy három hétig hősiesen szembenézzenek a halállal.

Ezen az éjszakán a telepet háztól-házig kutatták a németek és a csendörök. A kétszáz bányászból mindössze ötvenöt tudtak összegyűjtödni. A száznegyvenöt nyomtalanul eltűnt. A sikertelenség a végéig boszította őket. Az asszonyokat, gyerekeket egy csomóba terelték, vallatták őket. De azok nemén halgattak. Ott reszketetű a vallatottak között édes titkával, szerelme gyűlöletével Szép Eszter is. Szíve miatt melegengette gyerekeit. Az, hogy a fiú tudja titkát, megnyugtatta őt.

Nem bírták megtörni őket. Egyenként is próbálták. Csapó Jánosra vetették magukat adáz dühhei. Felsebeztek testét, kiűn-kiűn kínózták minden porcikáját, de nem vallott. Inkább elnémult örökre. A többiek erre meg keményebben néztek szembe a halállal, és helytálltak. Takargatta őket az éjszaka sötétje, segítette az édes szülőföld; a dombok, a bokrok, az erdők, a vízmosások, mint hűséges barátok.

Hasztalan volt a legszigorúbb őrség, hasztalanul járt minduntalan nyomukban a halál, vitték a külvilág üzenetet a bányába fészkelő száznegyvenöt emberhez.

Az egyik éjszaka ment a hír: »A németek felfedték a rejtekhe-lyet, holnap támadnak.« Titokzatos úton egyre több fegyvert és lőszert szállítottak a bányászoknak.

Majd a megrendítő hír is eljut a bánya mélyébe: »Mehalt Csapó Jánosné. Megölték...« Gyászba borulnak a lelkek. De a bosszú még keményebbre kovácsolja őket.

Csapó János, az ellenállás vezetője összehívja a bányába menekült embereket. Hangja acélosan cseng. Csak arcának mély barázdái mutatják fájdalmát.

— Fiaim! Nehéz napok várnak ránk. Látjátok, a háború senkit sem kímél. Artatlan emberek vére folyik. De nem szabad megtörnünk, mert mi a békéért harcolunk. Ezért nézünk szembe minden veszéllyel. Igaz, csak kicsiny pontok vagyunk ebben a viharban, de ha bátran szembenézünk a veszéllyel, óriásivá nőhetnek.

— Fiaim! Holnap rántórnak, hogy megsemmisítsenek és elhurcoljanak szülőföldünkről. De nem megyünk. Nem adjuk olcsón életünket. Aki úgy érzi, hogy nem bír helytállni, az most békességgel távozzék. De mátol félelmet nem ismerhetünk.

Ezzel befejezte. Néma csend volt, csak a vájatokban és az emberek ereiben bujkált még szavának visszhangja.

Ezen az éjjelen talpon volt mindenki. A bányában mintha a végvári hősök élete elevenedne meg. Készültek. Elraktározták az élelmiszereket, átvizsgálták a karbidlámpákat, kiosztották a fegyvereket és a lőszereket, a fő kijáratokhoz golyószórókat vezényeltek. Mindenki kapott kézigránátot is. Megjavították a szellőző készüléket, készenlétbe helyezték az omlások eltakarításához szükséges felszereléseket.

Csak akkor pihentek meg, mikor minden a helyén volt. Csak a bejáratok sötétjében állottak éberén, fegyvert szorítva az őrszemek. Elült a zaj, csak az egyik vájatból szólt még egy szájharmonika búsan zsongó hangja, és ringatózott a csendben.

Vári Feri óvatos léptekkel elindult az alvók között Csapó János szállása felé, aki térdére hajtva fejét, búsan ült. Feje felett halvány fénnnyel égett karbidlámpája. Amikor a halk léptekre felemelte tekintetét, öreg szeméből vastag könnyecseppek gördültek végig beszórósódott arcán. Rámertd a fiúra, s elcsukló hangon suttozta:

— Mehalt Juli nénid...

— Helyettem őt gyilkolták meg.

— Keserves isten, mért vered szerencsétlen bányász néped — tört ki tehetetlenségében és felzokogott.

Ő is csak ember volt. A messze híres bányász, a bátor harcos, aki félelmet nem ismerve állt ellen a terrornak, szembenézve a halállal, mély fájdalommal zokogott.

— Amikor rámtörték a kaput, tudtam, az életemért jönnek. Ahogy menekültem, még utánam kiáltott: »Vigyázz magadra, János!« Örökkön hallani fogom hangját. Engem féltett, mégis ő pusztult el.

De lassan megkeményedett elgyötört arca. Amikor szólt, már ismét Csapó János volt.

— De esküszöm mindenre, amíg egy csepp lehellet lesz bennem, szívem azért fog dobogni, hogy ne legyen többé öldöklés. Ezért fogok élni... Esküszöm neked, életem párja.

Vári Feri megrendülten nézte őt. Lassú léptekkel odalépett hozzá, s megragadta a csákánytól megkeményedett, ráncos kezét és tehetetlen fájdalomában a szájához emelte. Csapó átölelte a fiút és magához szorította.

— Árvák vagyunk, fiam. Tőled az apádat vették el, tőlem az életem párját. A fiú könnyeit visszafojtva nézte az öreget. Beszélni akart. Valami vigasztalót mondani, de hangját mint éles kés vágta el a vontató csengője.

— Riadó...! Támadnak...! — Ordította kétségbeestten valaki. Mindenki talpraugrott. Rohanó léptek töltötték meg a tárnát. Csapó még futtából visszakiáltott Ferinek:

— Ügyelj, gyerek! — és ezzel elnyelte őt az egyik folyosó, csak a futása jelezte merre halad. Vári Feri is szaladt a helyére.

Megkezdődött az ádáz küzdelem az életért. A bányába szorultak védtek magukat, s a támadók nem bírtak betörni. Vári Feri küzdött, mint egy oroszlán. Mindenütt ott volt, ahol segítséget vártak. Mint katonaviselt, értett a fegyverekhez. Ha megrekedt a golyószóró, szétszedte és kijavította. Ha elszorult a puska zárja, megcsinálta. Ha ácsolni kellett, széles vállával, izmos karjával segített. Arca már durván beszőrösödött. Eltakarta szépen ívelő állát. A máskor mosolygós két szem gyulladásban égett az álmatlanságtól és a füsttől. De nem lankadt. Egy-egy órácskát pihent csak, aztán ismét talpon volt. Újult erővel küzdött és biztatta az embereket.

Ahogy immár a 10. gyilkos támadás csendesedett el, Csapó magához hívatta Vári Ferit.

— Fiam, amikor apád elment, rám hagyta, hogy őrködjek feletted. Gyerekeknek tekintelek. Veled közlöm elsőnek, igen nehéz a helyzetünk. Ha nem kapunk segítséget, nem bírjuk soká. Mind a három bejáratot egyszerre támadják. Már lerobbantották a légaknákat is. A robbanás tíz embert megsebesített. Lepakcsolták a villanyt, leálltak a ventilátorok. Kézzel kell hajtánunk, ha levegőt akarunk. A déli bejáratnál tegnap már egész az alsó kapcsolóig be tudtak jönni. Csak kézigránátal tudtuk őket visszatartani. Az emberek között a bizonytalanság és félelem kezd úrrá lenni. Fojtogatja őket a rossz levegő. Tóth Laci már el is hagyta a bányát. Nem tudni, nem lesznek-e követői. Már két nap óta üzenet sem jött. Erősen körülzárhattak. Minden áron el akarnak némitani, hogy a többi bányákat elriasszák az ellenállástól. Össze kell hívni az embereket, hadd ismerjék meg súlyos helyzetünket.

Csapó szavaira Vári Ferit elfogta a kétség. Félelem kezdett ereiben bujkálni. Eszter jutott eszébe. De elhessegette magától a gyengeséget, máris sietett értesítést adni: »Az örök kivételével mindenki jelentkezzen az altárnában...« — adta tudtára mindenkinek. Amikor egybegyűltek, Csapó felállt és határozott őszinteséggel beszélni kezdett. Elmondta mindazt amit az előbb a fiúval közölt.

— Azért kértelek benneteket, hogy mindezt bejelentsem. Csak úgy menekülhetünk — folytatta —, ha rövidesen segítséget kapunk. Önkéntes jelentkező kéne, aki hírül adja nehéz helyzetünket. Aki vállalkozik, az az életét kockáztatja. Ha úgy látjátok, én magam vállalkozom a híradásra.

Néma csend volt. A lélekzetek is elcsendesedtek. A sápadt arcokból elszántan meredtek a megfáradt szemek. De senki ajkára nem jött szó.

— Én megyek...! — csattant egy hang. Vári Feri volt. A többiek reménységgel tekintettek rá. Csapó odament hozzá, s megmarkolta a fiú erős kezét.

— Köszönöm, fiam... Köszönöm mindannyiunk nevében — a többiek zavartan üttették le fejüket.

Éjjel indult. Előtte még pihent egyet. S mielőtt útra kelt, Csapó és az ellenállás négy vezetője tanácsokkal látták el. Pontosan meghatá-

rozták részére az útvonalat. A Károly akácos vízmosságán menjen a főútvonalig. Ott az alkalmas pillanatot várja be és hatoljon a bányai erdő sűrűjébe. Innen vegye útját a Paptag felé. Ott eléri a kazári erdőt, ahol már át tud hatolni az arcvonalon. Legutóbb azt jelezték, itt van a frontvonal.

— A jelszó: »Győzelem!« — Ezzel jelentkezz! — oktatta Csapó gondosan. — S akkor mondj el mindent. — Indulj, fiam, várunk rátok. Ne feledd, emberek életéért mész most.

— Megértettem! — mondta a fiú. — Egy kérésem van! — Várakozva tekintettek rá. — Ha nem jönnek vissza, vigyázzanak Eszterre. Neveljék fel a gyereket, mert Eszter állapotos. Mondják meg neki, hogy minden gondolatom az övé volt — és ezzel elindult.

A négy bányász mélyen lehajtott fejjel kísérté a kijáratig. Odakint csend volt. Az éjszaka mindent sűrű feketével borított. Egy darabig figyeltek, aztán amikor a fiú szeme beleszokott a sötétbe, óvatos léptekkel surrant ki és belevészett az éjbe. Csapóék most már a kijárat óreivel együtt sokáig figyeltek az éjszakába.

— Vajjon sikerül-e átjutnia? — suttogta Csapó a fiúért való aggodás hangján. — De miért van ilyen csend...? — kérdezte a többieket türelmetlenül.

Amíg a bányászok hősiezen ellenálltak, a telepen maradt asszonyoknak és gyerekeknek a lakásból nem volt szabad kilépni. A megszállók — ahogy menekültek vissza — egyre nagyobb figyelmet fordítottak az ellenállókra. Külön parancsnokságot állítottak fel.

De volt egy másik parancsnokság is. Ez Szép Eszterék házánál székelt. Innen továbbították az ellenállóknak a híreket, az élelmet, a lőszert, hol öreg, hol gyerek, hol lány vagy asszony útján. A katonai parancsnokságról minden fontosabb mozzanatot tudták Schrank Henrikné öreg bányászasszony útján, aki takarítást, fűtést vállalt ott.

December huszonharmadika éjszakáján halkán, háromat koppant Szép Eszterék ablaka. Utána gyorsan fordult a zár és megnvült az ajtó.

— Gyorsan lányom — kérő bebocsájtást egy öregasszonyi hang.

— Jöjjön, Ágnes néném... Alig zárkóztak be, Eszter nekitapadt az öregasszonynak:

— Mi hírt hozott...

— Édes lelkem, tegnapelőtt Tóth Laci... A szerencsétlen csont meg a bőr... — sopánkodott.

— Mondja, mondja — sürgette őt a lány.

— Kijött a bánvából. Ezek az átkozottak rávetették magukat, faggatták, gyötörték. Úgy lettem szent tanúja szenvedésének, hogy egyszer tüzet mentem rakni, egyszer meg kávét vittem nekik.

— Mi történt vele...? Vallott...? — sürgette egyre türelmetlenebbül Eszter az asszonyt.

— Az a szerencsétlen mindent elmondott: hogy rossz a levegő, megromlott az élelmük, de beszélt az mindent. Magánkívül volt a szégyény.

— Feriről...? — kérdezte remegően. — Róla nem mondott semmit? — Az öregasszony gondolkodott.

— De mondta, hogy Csapó, Dudka, Lukács, Csetneki és Vári a vezetők.

— És... és...

— Hát lányom többet nem mondott, mert reggel elvitték, hogy agyonlövök — és az öregasszony pisszegve, sűrűn hányta magára a keresztet.

— Most miért nem támadnak? Nem tudja? — kérdezte.

— Lányom, — rángatta meg az asszony Eszter karját —, ma délből jött egy tiszt, értettem minden szavát. Kiabált velük, szidta, mocskolta őket. Aztán rájuk parancsolta, hogy minden támadást állítsanak le. Minden 20 lépésenként öröket állítsanak. »Majd kifűstöljük a patkányokat« —, ordította. »Reggelre itt lesz a gáz« — mondta nekik ordítva —, azzal elrohant. — Ezek még akkor is álltak, mint a cövek, mikor az az ördögfajzat az ótójába ugrott.

A lány hirtelen felsikoltott és rémülten kapott arcához.

— Mikor jönnek...? — kérdezte kétségbeesetten.

— Holnap reggelre lányom.

— Akkor nincs idő, értesíteni kell őket, — és mint a ketrecbe zárt tigris, járt-kelt a szobában.

— Értesíteni kell őket, hogy meneküljenek, ragadta meg az aszszony karját. Az meg rémülten nyöszörgött.

— Jajj, édes istenem. Nem tudsz odajutni. Agyonlőnek.

A szobába lépett Eszter anyja. Komor tekintettel nézte őket. Az öregasszony most hozzá könyörgött.

— Ne engedd, Ilon...! A bányába akar menni. Ott akarja magát veszejteni — tördelte kezét Ágnes néni.

Az anya szólanul állt. Összebb húzta vállán a fekete kendőt, aztán megadó, határozott hanggal mondta:

— Hallottam mindent Ágnes, de ő tudja mit csinál, — mutatott a lányára. — Azok az emberek nem pusztulhatnak, mint patkányok a föld alatt. A bányásznak nagy értéke van Ágnes. Nagyon meg kell őket becsülni.

— Ágnes néni csak nyöszörgött kínjában. Eszter elvette anyjától a kendőt, magára csavarta, könnyű cipőt húzott és mikor az óra éjfél után kettőt ütött, kilépett az éjszakába. A két öregasszony pedig imába kezdett.

Óvatos léptekkel lement a kertek alá, aztán átszökkent egy tisztáson. Itt nőtt fel, ismert minden bokrot, minden fát. Beugrott egy fiatal akácosba. Tudta, hogy ennek az akácosnak a szélén állnak az örök. Innen még ötszáz méterre van a bánya bejárata. A bejárat előtt tisztás van. Ha ezen ájtut, akkor értesíteni tudja őket. Ezt az utat kell választania, mert ez a legrövidebb.

Óvatosan, fától fáig haladt. Már jó félórát ment, amikor megpillantotta a katonák őrtüzeit. Aztán arra vette útját, ahol tudta, hogy közelítettére legalkalmasabb a terep.

Macskaléptekkel osont. Elérte a két tűzvonalat. Megállt, s most már kúszva haladt tovább. Megállt hallgatózni. Csend volt. Csak a tűzek mellett topogtak az örök. Tovább kúszott. Szoknyája elszakadt. Tövis hasította testét, a fájdalomtól összeszorította fogát, de ment tovább.

Egy szederbokor került eléje. Óvatosan felállt, hogy megkerülje az akadályt. Szíve az izgalomtól hevesen dobogott. Már a negyedik lépést tette, amikor teljes súlyával rálépett egy száraz ágra, ami nagyot roppant alatta. Úgy hallotta, hogy az egész erdő visszhangzik tőle. Teste megdermedt, torkát fojtogató érzés szorongatta. Gyors lépteket hallott maga mögött közeledni. Gondolatában felvillant Feri arca, ahogy fuldoklik a gáztól. Összeszedte minden erejét, és futásnak eredt a bánya felé.

— Halt...! — hallotta maga mögött az ordítást. De futott ereje teljes megfeszítésével. Sortűz zúdult rá, a golyók ott zizegtek a füle mellett. Már a fele utat megtette, amikor fényező éles fénye pásztázott végig előtte. Megtorpant, és a fény pontosan rávetődött.

— Elvesztem... — nyilalt agyába a gondolat. De az életőstőne erősebb volt. Ismét futásnak eredt, kendője lecsúszott, haja hosszan lebegett utána. Ismét sortűz zúgott rá és futásának lendülete megtorpant, majd végigzuhant a földön. Még estében kétségbeesetten felsikoltott:

— Meneküljetek...! Gáz...! — de kiáltását iszonyatos fájdalom szakította ketté.

Görcsösen kapott hasához és megvillant benne a gondolat: »A gyerekem.« Aztán elvesztette eszméletét. Hamvas arca a sárba fűrődött. Fekete haja mint meggyűrt takaró terült rá.

A bánya feiől, mint vad csatakiáltás harsogta túl az ellenség fegyvereit egy golyószóró, és megállásra kényszerítette az elalélt lány

felé rohanó németeket. A hirtelen ellentámadásra kialudt a fényszóró is. Most már csak a fegyverek torkolata világította az éjszakát.

A bányászok végső rohamra indultak. A golyószóró fedezete mellett egymás után szökelltek ki a bányából. Csapó János, mintha a démonok szállták volna meg, a golyószóró mellé ugrott és már izzásg tüzelt vele. Kétségbeesetten biztatta a többieket is. Hangja túlharsogta a fegyverek dörgését:

— Előre, édes fiam! Előre...! Hozzatok be a lányt...!

Éppen a kijáratí őrségénél volt, amikor eldördültek az első lövések. Láttá a fényszóró fényénél, hogyan esik össze a rohanó lány. Hallotta kétségbeesett sikoltását, megismerte, hogy Eszter volt. Most gyötörte, most nem tudta, hogy a lány él-e, vagy hal. Ezért indította rohamra a bányászokat.

Újabb nagy fegyverropogás csapott fel, de most már a németek háta mögött. A golyók nem csapkodtak a bánya körül. Nagy ordítás, zürzavar keletkezett a támadók között. A puskák torkolattúze is hátrafelé világított. A bányászok nem tudták mire vélni, mi történik az akácokban.

De lassan szürkület váltotta fel az éjszakát. A fegyverek elnémultak. Csak itt-ott hallatszott még távolodva egy-egy lövés. Menekült az ellenség. A hajnal csörgő motorzúgással telt meg és a dombháton, mint óriási vár, nehézkesen kidugta fejét egyre nagyobbodva egy harcokcsi. Oldalán nagy vörös csillag törte meg a hajnali szürkületet. A bányászok sírva, nevetve borultak egymás nyakába.

Csapó János alig eszmélt fel, rohant a lány felé. Szorongó érzéssel hajolt föléje.

— Dobog a szíve! — sóhajtotta megkönnyebbülten. A lány körül kicsiny sávokban szivárgott a vér.

Mire Vári Feri visszatért a németek üldözéséből. Esztert már a sebesültszállító autó vitte a tábori kórház felé. Felső lábszárán golyóütötte sebet idegen szavú, de baráti kezű orvosnő fehér pólyával kötözte. De a másik sebet, amit a súlyos testi és lelki megrázkódástól gyermeke elvesztése okozott, csak meleg asszonyi megértő szóval tudta gyógyítani.

Délutánra hajlott az idő. Két meggyötört idős asszony, egy szélesvállú, fájdalomtól megnyúlt arcú szőke fiú, és egy kemény tekintetű bányász kért bebocsátást a kórházba. Félénk léptekkel haladtak át a folyosón. Dobogó szívvel várták, amíg a szolgálatukra álló halkszavú orvosnő besurran előttük a kórházi szabába és ajtót nyit. A két asszony Szép Eszter és Feri anyja volt, az idősebb bányász Csapó, a fiú pedig Vári Feri.

Félénken léptek be és az ajtó mögött húzódtak meg. Megrendülten nézték a fehér párnák közt fekvő halványarcú Esztert. Fekete haja szélesen kibontva fonta körül arcát, ami még sápadtabbá tette. Olyan volt, mint egy alvó tündér. De fáradtan felnyitotta szemét. Meggyötört arcát egy könnycepp szántotta át.

A fiú lassú léptekkel félve, hogy mindez csak álmokkép, közeledett a betegágy felé, ott letérdelt. és megfogta a lány kezét. A lány ajka megremegett és fájdalmasan suttozta:

— Nincs már gyerekünk...

De szavát elfojtotta a fiú csókja, amit lágyan lehelt a sirástól remegő sápadt ajakra.

A két asszony visszafojtva felzokogott. Az öreg bányász pedig egy ezüstösen zöldellő fenyőgallyat vett elő kabátja alól, egy törekeny gyertyát tett rá és meggyújtotta. A fenyő és a gyertya illata egybekeveredve megtöltötte a kis kórházi szobát. Valahonnét egy hegedű ezüstszerű hangja szűrődött hozzájuk. Az ablakra, mint megannyi könnyű pille rakódott a friss, fehér hó.

Karácsony volt. A béke első karácsonya.

Nógrádi festők — nógrádi képek

Mielőtt cikkem tulajdonképpen tárgyára rátérnék, szükségesnek tartom egy-két ecsetvonással a művészet céljának, értelmének vázolását. A polgári felfogás játéknak, szórakozásnak tekintette a művészetet, mégpedig a kiváltságos osztályok előkelő szórakozásának. A polgári művészetnek a célja az volt, hogy az elnyomott osztályokat öntudatlanságban tartsa. A marxizmus feltárta a művészet valódi értékét, rávilágítván arra, hogy a művészetnek fontos társadalmi hivatása van: elő kell segítenie a haladást a szocializmus, majd a kommunizmus felé. A haladó művészet tehát osztályharc fegyvere az új társadalom, az új típusú ember kialakításának. A műalkotás értékét elsősorban a társadalom fejlődésében betöltött szerepe dönti el.

Mi a művészet, jelesül: a képzőművészet?

A valóság művészi módon való visszatükrözése a képzőművészet sajátos eszközeinek felhasználásával.

Nem a valóság pusztá — fényképszerű — visszatükrözése, mert ez csupán valóságmásolás, naturalizmus, hanem a társadalmi valóság igazi megmutatása. Az igazán nagy művészek mindig is ezt akarták műveikkel.

Előadásomban olyan festőkről lesz szó akik valamilyen kapcsolatban voltak Nógrád megyével: vagy itt születtek, vagy itt dolgoztak, vagy jóformán csak meghalni jöttek ide.

Mányoky Adám Szokolyán született 1673-ban. Életében más kapcsolata nem is igen volt szűkebb szülőföldjével. II. Rákóczi Ferenc udvari festője volt, később külföldre került, és bár rövid időre visszajött Magyarországra, életét nagyjából idegenben élte le. s Drezdában fejezte be. Legismertebb műve II. Rákóczi Ferencről festett arcképe. A magyar történelem egyik legtisztább jelleme, legnagyobb arca alakja van megfestve Mányoky e művében, mely a magyar festők arcképei között az egyik legelőkelőbb helyet vívta ki magának.

Benczur Gyula Nyíregyházán született 1844-ben, itt halt meg megynék Dolány nevű falujában 1920-ban. Dolányt róla nevezték el Benczurfalvának. Míg Munkácsy — akivel egy éven született — külföldön, addig Benczur idehaza aratta nagy sikereit. Első műveiben (Hunyadi László, Rákóczi Ferenc elfogatása, Vajk megkeresztelése) hazánk történelmének haladó hagyományaiból meríti témáját, később teljesen a konzervatív osztály eszméit szolgálja ki nagyszerű mesterségbeli tudással megfestett műveiben. Ilyenek: Az Országgyűlés hódolata a király előtt, a közelet és az arisztokrácia előkelőségeiről festett arcképek hosszú sora. Hogy Benczurra nagyobb mértékben hatott volna a Dolányban és környékén látott nógrádi táj, nem mutatta meg műveiben.

Mielőtt Glatzról lenne szó, meg kell említeni a megye egyik sajátos művészt, Kubányi Lajost (szül. 1855-ben), aki patikusból lett festő. A nógrádi nép és dzsentri életéből vett jeleneteket ábrázolt. A nógrádi táj is gyakran megjelenik vásznain: a Palóc Múzeum tulajdonában van a füleki, a nógrádi várat ábrázoló műve, Losoncon festett képe, valamint két, népi alakot — arcképszerűen — bemutató olajfestménye.

A szolnoki művésztelep egyik tagja, Olgyai Ferenc is szerelmes volt Nógrádnak. A székelyi Ipoly-kanyar számos művének volt tárgya. Ezeknek egyike a Palóc Múzeum tulajdona. Tájképeit megbecsülték, szerették a megyében: Balassagyarmaton is többen szereztek a művész nógrádi tárgyú képei közül egyet-egyet.

Olgyai Ferenc aránylag rövid időt töltött megynkben életművére nem is különösebben jellemző a sajátosan nógrádi, hiszen inkább az Alföld ihlette meg őt, s hatott rá elhatározóan. Nem így Glatz Oszkár. Igaz, őt is Nagybánya vonzatta előbb, de Bujákkal való találkozása döntő fordulat lett életében. E színes népviseletű, festői környezetű falu szépségének lett aztán hosszú ideig hirdetője. A táj egyre kisebb területet foglal el Bujákon kezdett munkásságában és a tájképet kiszorítja az alakos kép: érdeklődésének középpontjába az ember kerül.

Kik a modelljei? A falu lánykái, menyecskei, öreg emberei. Mindig a szépet festi a szó szoros értelmében: alakja válogatott szép gyermekek, amint szappanbuborékot fújnak, mesét hallgatnak, szép menyecskek, amint templomba mennek, vagy gyermeküket táplálják, szép öregasszonyok szép viseletben. Az élet e szép (vagy talán megszerpített) megjelenítése igen népszerűséget és sikert hozott Glatz Oszkárnak. Igaz, hogy Glatz művei nem vetnek fel társadalmi problémákat: idillikus hangjuk a csendes belenyugvást, az élet türelmes viselését sugározzák. Nem érzékelik koruk társadalmi igazságtalanságait, s nem akarják a világot megváltoztatni. Mikszáth a bennfentes szemével nézte a jó palócokat, Glatz csodálkozó vendég maradt mindvégig a palóc földön, akit a népviselet szépsége sokkal jobban érdekelt, mint a népviseletben járó, elmaradt, szegény urak nyúzta palóc ember.

Martos Zsigmond, balassagyarmati gimnáziumi rajztanár is e vidék szépségének hódolója volt. Különöser. Ipolyszög falucska vonzotta nád-fedeles házaival, az Ipoly, a partmenti fűzések örökké változó színeikkel. Szelíd, szemlélődő életének a fasiszták vetettek véget Auschwitzban. A salgótarjániak közül a közelmúltban elhunyt Feil Frigyesről és a ma is tevékeny művészi munkát végző Bóna Kovács Károlyról kell még megemlékeznünk. Feil Frigyes a pasztell nagyszerű művelője volt. Különösen sikeresek hangulatos tájképei és virág-csendéletei. Bóna Kovács alakos képeiben a bányászok életével foglalkozik legtöbbször, tájképei Salgótarján környékének meghitt tolmácsolói.

Farkas Sándor: Tanító leszek

Salgótarján színházi élete

Salgótarjánnak nincs színháza, viszont dolgozóinknak színházi igénye egyre nő. Az esetenként városunkba ellátogató színházak (kezdetben a Honvéd Színház, majd a Bányász Színház, jelenleg az Állami Faluszínház, a debreceni Csokonai Színház) rövid időre, sokszor csak egy-egy estére elhozták ugyan a színházi levegőt, azonban ezzel még nem végezhettek állandó nevelő, művelő, de még állandó szórakoztató munkát sem. Állandó színházat pedig Salgótarján még nem bír el.

Igy városunk színházi igénye még csak kis mértékben van kielégítve, (de igen alacsony művészi és tartalmi nívón), változatlanul fennáll már 10 éve. Színházzal szemben támasztott igényünk igen nagy, — hogy úgy mondjam mennyiségileg, mert csak a könnyű, problémamentes színházi előadásokat keresik. Érthető, hiszen komoly igényességre színház városunk dolgozóit nem neveli, mert színház — nincsen. Ma már nem sok kívánság merülhet fel a vendégszereplésre ideérkező színházak előadásaival szemben, azok komoly, nívós, izléses kiállításúak. Öt-hat évvel ezelőtt ez még nem így volt. Akkor az ide látogató színházak nem igen pallérozták Salgótarján színházi kultúráját.

A mi helyzetünkben éppen itt van a színjátszó csoportok óriási jelentősége. Egy kicsit eltérően az általános céltől, feladattól, Salgótarjánban a színjátszó csoportoknak az üzemi és hasonló főfeladat mellett színházi levegőt is kell teremteni városunkban, a színházi igények »mennyiségi és minőségi« kielégítéséből is ki kell venni részüket.

Ez a feladat nem oldható meg a régi, műkedvelő szóval jelzett szórakoztató csoportok rendszere és munkája mellett. A műkedvelés ad hoc, saját magunk szórakoztatására összehozott kedves időtöltés volt, amelynek nevelő, oktató célja és eredménye, ha nagyrítkán volt is, csak véletlenül volt. Legtöbbször csak arra volt jó, hogy a különböző kulturális szervek évi jelentésében lehessen valamit jelenteni, valami szociális, vagy jókora célra bevételt lehessen biztosítani. Ez a munka — őszintén szólva — olyan dolog volt, hogy inkább ne lett volna. A helyesen értelmezett, szervezett és vezetett színjátszó csoport munkája ezzel össze sem hasonlítható. Célját, módszerét, munkáját és teljesítményét tekintve sokkal több, sokkal különb.

Egy jelentős, városunk igényeihez mért csoportnak komoly szervezete, munkaterve, célja van. Komoly célkitűzései mellett pártos, szocialista kultúra irányelvei szerint él és dolgozik, állandó fejlődést keresve. Nemcsak a színházi igények egyre fokozódó kielégítéséért dolgozik, de tagjai, szervezeti egysége fejlődését, tökéletesítését éppen az előbbieik miatt állandóan fokozza.

Salgótarján színjátszó csoportjai felszabadulásunk után rendkívül gyorsan keltek életre, lendültek bele a munkába, sajnos, a megkívánt nívóra, célra nem igen fejlődtek fel. Általában csak abban különböztek a régi műkedveléstől, hogy gyakrabban, harsányab színekkel, több támogatással szerepeltek. Egyedül az Acélárugyár Petőfi színjátszó csoportja tudott ezen felülemelkedve, szervezeten, üzemi feladatai mellett színházi erényeket is felmutatni. Helyenként, hosszabb-rövidebb időre a Zagyvapálfalvai Űvegyár színjátszói is mutattak hasonló erényeket.

A többi csoport bizony leginkább megelégedett a rendszerelen, olcsó sikereket biztosító előadásokkal s ha komoly műveket látunk is ezek színlapjai között, az előadások nem sokban multák felül a derék vidéki műkedvelői előadások színvonalát.

Ha városunk igényeihez mért színjátszói teljesítményről, ezt biztosító munkáról akarunk beszélni, csak a Petőfi színjátszók munkáját említhetjük. Sajnos, a sokraivatott, a Népművészeti Intézet támogatását élvező Központi Csoport (Stúdió) ez évben egy előadás után vezetési és szervezeti hiányosságok miatt tovább nem működött.

Nem véletlen hogy — különösen a felszabadulást követő években városunk dolgozói többre becsülték a Petőfi színjátszók előadásait, mint az itt vendégszereplő színházak munkáját. Ez csak az utóbbi időben

változott, amióta az idejára színházak produkciója valóban színházat jelent.

Salgótarján dolgozóinak színházi kultúráját, színházi igényeit évek óta csak a Petőfi színjátszók munkája jelenti, elégíti ki. Így a város színházi igényességét és műveltségét csaknem egyedül ez a csoport emelte, fejlesztette. Hogyan?

E téren alig tapasztalható szervezett, rendszeres, időt, fáradságot valóban nem kímélő munkát végez ez a kis kollektíva. Nemcsak azzal, amit produkálnak, de azzal a sok gyakorlással, iskolázással, önképzéssel, amit a maguk műveltségének, mesterségbeli tudásuk fejlesztésének érdekében végeznek.

Érdemes végigfűzni a Petőfi színjátszók felszabadulás óta végzett munkáján bemutatón. Isten császár, paraszt (ösbemutató a szerző jelenlétében), Éjjeli menedékhely, Tartuffe, Ember tragédiájának IV. színe. Férjek iskolája, Fetornyok, Néró, Lear király, Moszkva jellem, Csehov jelenetek, Kisunokám, Revizor, Liliomfi, A kertész kutyája, Luxemburg grófja. A kőszívű ember fiai és ezek mellett még sok egyfelvonásos zenés vígjáték, szórakoztató műsorok. Ez a szakosztály is természetesen a műkedvelő színjátszásból nőtt ki. Azonban a csoport tagjai már az 1940-es években bizonyos szervezeti életet kezdeményeztek, egyéni és együttesi művészi fejlesztést vezettek be. Ez a törekvésük a felszabadulás után teljes lendülettel indult fejlődésnek. Színjátszó iskolák, helyi és pesti előadók, tanulmányutak, gyakorló délutánok, szakmai előadások jelzik azt az utat, amelyen a színházat jelentő munkáig eljutottak. A csoport utánpótlásának rendszeressége, új tagok állandó szervezése, nevelése fontos feladattá vált. Rendkívül fontos volt az is, hogy megszervezték, kiépítették a műszaki részleget, olyan feladatokat, de egyúttal megbecsülést is biztosítottak számukra, amely nélkül színházi munka el sem képzelhető. A Petőfi színjátszók gyakorló délutánjai előadások színvonalával és látogatottságával vetekedtek. Itt mutatták be a fiatalok régebbi tagok is azokat a jeleneteket és részleteket, amelyekkel tudásukat, rutinjukat kívánták fejleszteni. Dobogóra került így egy-egy részlet a Csongor és Tündéből, Peer Gyntből, Bánk bánból. Az ember tragédiájából, Romeo és Júliából, Szentivánéji álomból, Cyrano de Bergeracból. Bűn és bűnhődésből, Tiszazugból stb., stb. A gyakorlások mellett azzal az eredménnyel is járt a kezdeményezés, hogy a szereplők és hallgatók, ha részletekben is, de megismerkedtek a világirodalom kitűnőségeivel.

A szakosztály gyors emelkedése természetesen magával hozta a kiépített szervezetet és vezetést. Szakosztályvezető, dramaturg könyvtáros műszaki vezető rendező, játékmesterek irányítják és vezetik a csoport munkáját. Rendszeres tervek készülnek évről-évre, részletes munkaprogramjuk van minden időre. Ennek alapján ütemezik, végzik a színpadi, műszaki, nevelő és gazdasági munkát. Itt-ott átmenetileg kiesett időre náluk is lazult ez a szervezeti élet, de tíz év óta nem tértek el ettől. És éppen ezért különös, hogy a város többi, ugyancsak értékes erővel rendelkező csoportjai nem vették még át ezt a formát, megelégedtek a könnyű, felszínesebb munkát és eredményt jelentő működéssel.

A város dolgozóit, hivatott kultúraktiváit érthetően magasabb követelményt, igényt támasztanak a petőfistákkal szemben. Ez nem egészen helyes. Nem a magasabb követelmény, de az, hogy **csak velük szemben**. Ez nem szolgálja a több csoport fejlődését, a város általános színházi kultúrájának emelését.

Itt szólnunk kell a sajtónk színházi, színjátszó előadásokról hozott beszámolóiról is. Általában városunkban az az irányzat, ne bántsunk senkit, rosszat ne írjunk, hiszen a színjátszók dolgozók, akik munkájuk után társadalmi munkában dolgoznak a kultúráért. Csak úgy írunk lapjaink, hogy jó és jobb eredményekről számolnak be, a gyenge eredményt legfeljebb az sejteti, hogy a feladat nagyságáról és nehézségéről emlékezik meg a cikk. A hibákat konkrétan nem táriák fel, nevelő, útmutató kritikát keveset olvashatunk. Így a színjátszók nem kapnak útmutatást, segítséget, mi szolgálja tehát fejlődésüket? A helyes beszá-

molók mellett még más célt is szolgál a kritika. A beszámolók idővel az irodalomtörténet adataivá válnak, adatok, amelyekből egy város, egy társadalom, egy művészeti ág történetét állíthatjuk össze. Az egyhangú, sablon-kritika nem az igazat tükrözi, s az azokból épülő történet valótlan lesz. Az sem lehet alapja ennek az irányzatnak, hogy a dolgozók a munkapadok mellől jönnek a színpadra, így kell az ő teljesítményüket mérni. Ez az álláspont a színjátszó csoport munkáját a műkedvelősi formájára szállítja le. Azt mondtuk, a színjátszó csoportoknak városunkban különleges feladatuk van. Ez a különleges feladat a dolgozók igényeiből fakad. A kritikának ezt az igényt is figyelembe kell venni. Elismerjük, hogy ennek az igénynek figyelembevétele a színjátszók feladatát teszi nehezebbé, de mégsem mellőzhető, mert különben a dolgozók igényeit igyekszünk visszaszorítani, aláértékelní. Sajátunkban a színjátszók teljesítményének méltatásánál egy kritikai színtet kell kitűzni, s ahhoz mérten jóindulatú, a hibák őszinte feltárásával nevelőhatású, de azonos mértékkel mérő bírálattal kell a beszámolókat hozni. Természetesen útmutatással, a javulást, fejlődést biztosító módszerek ismertetésével, irodalmi, szakmai tanáccsal kell segíteni a csoportokat.

Nagyon fontos. — eddig teljesen figyelmen kívül hagyott feladata van e téren a népművelési szerveinknek. Összefogni a város csoportjait, közös munkatervet kidolgozni, vagy az egyes csoportok munkaterveit összehangolni, szakmai, kultúrpolitikai tanácsokkal szolgálni, tapasztalatcseréket, sajtóértekezleteket szervezni, stb., mind olyan feladat, amely a színjátszók fejlődését és ezzel a dolgozók igényeinek jobb kielégítését eredményezi. Ezt a munkát népművelési szerveinknek sürgősen el kell kezdeni.

Színház nélküli városunk kultúrigényét e téren jól, helyesen kielégíteni nehéz feladat. Csak a város valamennyi színjátszó csoportjának komoly, szervezett, fejlődést biztosító munkájával, a dolgozók művelődését, emelését szolgáló törekvésekkel a kultúr szervek, sajtó támogatásával; végeredményben a lerögzítendő helyes, minden érdekelt őszinte, együttes munkájával lehet és kell elérnünk.

Nagyobb termésátlagok elérése megyénk viszonyai között

Az új szakasz politikájának mezőgazdaságunk fejlesztésével kapcsolatos legdöntőbb célkitűzése, hogy termésátlagainkat emeljük. Hogy ez a célkitűzés ne csak puszta kívánság maradjon, hanem azt meggyénkben is teljes mértékben meg tudjuk valósítani, ismernünk kell azon termeléssel kapcsolatos tényezők érvényesülését, melyek megszabják, hogy adott klimatikus és talajviszonyaink között mely eljárások lesznek a leghelyesebbek, emelését szolgáló tényezőket milyen minőségben és mennyiségben kell nyújtanunk, hogy kultúrnövényeink igényét teljes mértékben kielégítsük.

Ezzel kapcsolatban az alantikban áttekintő képet igyekszem nyújtani azon tényezőkről, melyek összességükben meghatározzák a termés nagyságát.

A termés mennyiségét meghatározó tényezőket két csoportba oszt-hatjuk. Egyrészt a növényfajta öröklöt és szerzett tulajdonságai önmagukban is befolyásolják a termés nagyságának kialakulását, de másrészt a külső tényezők, amilyenek a fény, hő, víz, tápanyag, stb. összességükben határozzák meg, hogy a növény belső tulajdonságai miként érvényesülhetnek.

Leghelyesebb lesz, ha röviden végigtekintjük azon termésalkalító tényezőket, melyek kölcsönhatásukban meghatározzák a termés létrehozását. Csak ezen tényezők teljes ismeretében és egymásra gyakorolt hatásában lesz gazdálkodásunk okszerű és termelési eljárásunka: célirányosan tudjuk irányítani, nem válik sötétben való tapogatózássá. Ez csak az esetben lesz módunkban, ha ismerjük az illető növényfaj, helyesebben: fajta igényét, melyet a külső tényezőkkal szemben támaszt.

A fajta nagy mértékben megszabja és meghatározza az elérhető termésmennyiség legfelső határát. A fajta és a környezet között a legszorosabb összefüggés van. A gazdálkodás célkitűzése az adott viszonyok között a lehető legmagasabb termés elérése. A fajta anyagcsere-típusa meghatározza, hogy a külső termelési feltételeket miként tudja hasznosítani. Örökletesen magában hordja a növény, hogy ugyanazon tápanyag, hő- vagy csapadékmennyiség mellett az egyes fajták különböző termésmennyiséggel reagálnak.

Intenzív viszonyok alatt azt értjük, amikor a külső termesztési tényezők optimális mennyiségben, vagy minőségben, vagy legalább is ahhoz közeli értékkel válnak rendelkezésre. Extenzív viszonyokon viszont a mostohább adottságokkal rendelkező termesztési viszonyokat értjük, ahol a természeti adottságok miatt egyik, másik, esetleg több termést kialakító tényező kedvezőtlenebb mennyiségben, vagy minőségben áll rendelkezésre. Az egyes fajok és azokon belül az egyes fajták igen különbözőképpen viselkednek e viszonyokra. Minél természetesebb viszonyok között él egy fajta, vagy faj, az annál inkább képes a szűkös viszonyok között is a fajt fenntartani, de a mesterségesen adott, lényegesen kedvezőbb viszonyokat nem tudja, a viszonyok javulásának megfelelő módon, kihasználni.

Fentiekre igen gazdag tapasztalatot találunk úgy a növény- mint pedig az állatvilágban. Kultúrnövényeink jelentős részénél megtalálhatjuk azok vadósét is. Például a vad sárgarépa, dacolva az időjárás különböző behatásaival, fennmaradt igen mostoha viszonyok között is, ugyanakkor a kultúrnövény-változatuk ugyanilyen viszonyok között elpusztul.

A vadnövények örökletes adottságaik következtében belterjes viszonyok között sem adnak a kultúrnövénynek megfelelő nagyobb termést.

Vagy itt van a gyakorlatilag igen fontos: a búzafajta-kérdés. Az egyes fajták különböző öröklött tulajdonságainak és képességeinek megfelelően, különbözően reagálnak a más-más környezeti tényezőkre. Megyei gyakorlatban számtalanszor felmerül a Fleischmann Bánkúti búza problémája. A kérdés az, hogy mely fajta való megyei viszonyaink közé, melyiket termeljük. Ha ismerjük — már pedig ismerjük — a két fajta környezettel szemben támasztott igényét, helyesebben anyagcsere-típusát, úgy könnyen eldönthető a kérdés. A két fajta különböző igényeket támaszt a környezeti tényezőkkel szemben.

A Bánkúti 1201. búzafajta közismerten a belterjes viszonyokat kedveli és ezeken a területeken adja a legnagyobb termést, ott, ahol a nedvesség, a tápanyag, a hő optimális mennyiségben és minőségben áll rendelkezésre, azokon a talajokon tehát, amelyek természeti adottságaik következtében képesek hektáronként 15 q termést megadni.

Az olyan domborzati, tápanyagfeltáró képességű talajokon, melyekben a viszonyok nem ilyen kedvezők a búza fejlődésének tápanyag és nedvesség szempontjából kritikus időszakában, ezek nem állnak optimális mennyiségben és minőségben rendelkezésre, úgy a Bánkúti búzánál a hanyatlási görbe gyorsan következik be. Sokkal gyorsabban, mint a Fleischmann búzánál. Ezen utóbbi a kedvezőtlenebb viszonyok között is megtalálja az anyagcserejéhez szükséges feltételeket. Nem arról van szó, hogy a 7. búza nem ad nagyobb termést kedvezőbb viszonyok között, de pl. túlságos sok nitrogén esetén a F. búza sokkal könnyebben megdől; egyrészt, mert a szalmája abszolút értelemben is gyengébb, mint a Bánkúti fajtáé, másrészt, mert a F. búza erősebben bokrosodik, de sűrűbb szárállománya is van és emiatt is gyengébb. A megdőlés következménye az erősebb rozsdakártétel, mint éppen ez évben is tapasztaltuk, másrészt a megdőlt búza megszorul és keveset terem.

Az országos fajtakísérletek adatai alapján Papp Zsigmond kimutatta, hogy a kat. holdanként 15 q. termésátlagot biztosító viszonyokig a F. búza biztosan többet terem, az ezen felüli termés elérésére képes talajokon azonban már a Bánkúti búza a bővebben termő.

A búzafajta-kérdés eldöntésének vizsgálatát ebben az esetben tehát a fajták különböző tulajdonságaiban kell keresnünk.

Gyakorlati szempontból tehát megyénk területén is indokolt a Bánkúti búza termesztése olyan talajokon, melyeken a búzatermesztés minden feltétele és igénye optimális mértékben kielégítésre kerül, de semmiesetre sem megyénk humusz-szegény, kilúgozott, sovány partoldalain, ahol a búzanövény részére megkívánt feltételek csak mintegy kh-ként 10 q. hozam kielégítésére alkalmasak. Természetesen itt a kölcsönhatások egész komplexusával állunk szemben. Ugyanis nem tudhatjuk, hogy egy adott évben egy terület viszonyai hány súlyosságú növény száraz anyag előállítására képes. Rendkívül sok körülmény befolyása alatt áll. Döntő az adott év időjárása, hó- és csapadékmennyisége. Bő csapadék mellett más a növényzet vízzel, tápanyaggal való ellátottsága, mint szárazságban. Rendkívül sok eső könnyen megbontja a fajta fiziológiai egyensúlyát és termesztési tekintetben kedvezőtlen tulajdonságokat realizálhat. Mint pl. a folyó évben, amikor kimondott F. búzatalajon ezen fajta megdőlt, megrozsdásodott, apadt szemeket termelt. Ebből kiindulva azután tömegesen törtek pálcát az F. búza fölött, mondván, hogy ki kell cserélni Bánkúti búzára, holott a termőhely általános viszonyai az F. búzának kedveznek.

Véleményem éppen a fenti fejtegetésekből kiindulva az, hogy állandó tekintettel kell lennünk a fajta biológiai tulajdonságaira és a fajta-kérdés eldöntésére ebből kell kiindulni. Nem kétséges és nem lehet vitás, hogy megyénk szántóterületének legnagyobb részén továbbra is az F. búzafajta mellett kell maradnunk, mert viszonyaink ennek jobban megfelelnek. Azokon a területeken azonban, ahol minden rendelkezésre áll a búza igényeinek kielégítésére, amely viszonyok között tehát az F. búzafajtában a termesztési nézőpontból káros tulajdonságok realizálódnak (mint pl. a megdőlés és ennek következtében az erősebb rozsdá, gépi aratás akadály, megszorulás, stb.), úgy ott feltétlenül helyénvaló a Bánkúti búza termesztésbe való vétele.

Ugyanilyen példákat tudnánk felhozni az állattenyésztés vonalán. Ismeretes, hogy pl. a sertéseknél a mangalica fajta egész más örökletes képességgel rendelkezik, mint a nyugati származású fajták. Ugyanilyen viszonyok között az egyik — ha lassabban is —, de megfelelően fejlődik. a nyugati fajták fejlődésében már zavar mutatkozik.

Szarvasmarhánál különböző típusú és hasznosítású fajtákkal rendelkezünk. Ugyanazon takarmányozás mellett az egyik fajta sok tejet, a másik fajta kevesebb tejet, de több zsirt, a harmadik fajta kevés tejet, de sok húst ad és így tovább, mindig annak megfelelően, hogy milyen örökletes tulajdonságokkal rendelkeznek. Az állatvilágból vett példák még szemléltetőbben mutatják a fajtakérdés fontosságát termelésünk egészében. Igazolják, hogy a fajta megválasztásának döntő jelentősége van termelésünk eredményessége szempontjából. A fajta tulajdonságán, anyagcsere típusán múlik, hogy a rendelkezésre álló külső tényezők felhasználásával mit, milyen mértékben és minőségben asszimilál.

Növénynemesítünknek az a fő feladata, hogy olyan fajtákat nemesítsen ki, melyek az eddigi fajtáknál értékesebb belső tulajdonságokkal rendelkeznek, melyek jobban tudnak alkalmazkodni a környezeti feltételekhez, melyek képlékenyebbek, jobban alkalmazkodnak az állandó változó feltételekhez és egy-egy terméskialakító tényező minőségi vagy mennyiségi változásával nem jár együtt, a növény nagymértékű megváltozása is. Feladata továbbá, hogy a termesztési érték tekintetében fontos tulajdonságokat kedvező irányba tolja el. célja, hogy azonos területetegesen több tápanyagot, több keményítőt, vagy fehérjét, vagy cukrot termelhessünk, mint a régi fajtákkal.

Miként említettem, a terméskialakításban részt vevő tényezők egyike magából a növényből indul ki, az öröklött és szerzett tulajdonságaiból, az asszimilációs típusából. abból, hogy a fajta miként tudja hasznosítani a rendelkezésre álló külső természeti adottságokat, miként tud azokhoz alkalmazkodni és milyen képessége van egyiket a másik

irányában eltolni. Növénynemesítőink feladata, hogy mindig jobb, élet-erősebb, a gazdasági célkitűzéseknek jobban megfelelő fajtákat nemesítsenek ki. Örökletes tulajdonság a termőképesség is, ami azt jelenti, hogy ugyanazon külső viszonyok között az egyik fajta többet terem, mint a másik. Ezen belső, endogén tulajdonságon kívül a termés mennyiségének meghatározásában még sokkal nagyobb jelentőséggel bírnak azon tényezőknek a mennyisége és minősége, melyek kívülről érik a növényt. A millióévek van döntő fontossága, amelyben a növény él, fejlődik és szaporodik. Itt ismét egy olyan komplex hatásnak van a növény kitéve, melynek minden részletét még nem is ismerjük.

Külső tényezők a legteljesebb kölcsönhatásban állnak egymással. Ennek fontosságát szeretném a legerőteljesebben kihangsúlyozni. Ez az alapja egész gazdálkodásunknak. Röviden most ezekre kívánok rámutatni.

Magasabbrangú szervezetek életműködésükhöz több nélkülözhetetlen külső tényezőt igényelnek, melyek nélkül életüket nem képesek fenntartani. Ilyenek a fény, hő, víz, tápanyag.

A napfényvel kapcsolatosan nem kívánok mélyeb fejtegetésekké bocsátkozni. A fénynek a növények életében betöltött szerepével mindenki tisztában van. Fény nélkül nincs növényi élet, nincs asszimiláció, nincs széndioxid áthasonítása, nincs keményítő, fehérje, zsír. A fény a földön minden energianak alapja és forrása, a szénben, a nyersolajban, az emberi szervezetben mindenütt a fény energiája hajtja a motort, legyen az a Diesel-motor vagy az emberi szív. A fény minden mozgás forrása, az élet továbbvivője. A fény bőségesen áll rendelkezésre, a mozgás természetesleg többszörösét is képes lenne a föld egy területességére lezúduló fényár asszimilálni, ha lenne hozzá elegendő víz, széndioxid, nitrogén, stb.

A növények fejlődéséhez szükséges hőmennyiség tekintetében már nem vagyunk ilyen dűsgazdagok. Az is mindenki előtt világos és érthető, hogy az élet fenntartásához, annak elindulásához, a fejlődéshez szüksége van bizonyos hőmennyiségre. Szükséges hő mennyisége növényfajonként és ugyanazon növény egyes fejlődési stádiumában rendkívül változó. Mint minden természeti tényezőtől, úgy a hőmennyiségnél is van egy minimum, amely értéknél az élet megindul, egy optimum, amely mellett a növekedés hőmérséklet adta viszonyai között a legerőteljesebb és egy maximum szerepel még, amely mellett az élet éppen hogy csak még lehetséges. A hőmennyiség hatása is szoros összefüggésben van a többi tényezővel: vízzel, tápanyaggal, a levegő páratartalmával, stb.

Jelenleg a hővel sem szükséges részletesebben foglalkozni, mert ez egy olyan tényező, mely igen hatásosan vesz részt a termés mennyiségének kialakításában, de nagyjából akarunktól és irányításunktól független termelési tényező. Már pedig jelenleg az a célunk, hogy azokról a természetalkító tényezőkről beszéljünk részletesebben, melyeknek mennyiségét és minőségét céltudatosan irányítani tudjuk és ezzel nagy mértékben befolyás tudunk gyakorolni a terméseredmény kialakítására.

A hővel kapcsolatban a fő feladatunk, hogy növényeinket lehetőleg megvédjük a hő káros befolyásától, továbbá, hogy olyan egyéb befolyásolható viszonyokat teremtsünk, melyek a meglévő és adott hőmennyiség hatását kedvezően érvényesítik. Elméleti szempontból igen nagy jelentősége van a hőnek a növények fejlődés stádiumainak szempontjából. Az egyes növényfajok és azon belül a fajták fejlődésük egyes szakaszaiban bizonyos hőmennyiségeket igényelnek, mert ezek ráhatása nélkül nem képesek következő fejlődési szakaszukba lépni. Ebből a szempontból tehát már igen nagy gyakorlati jelentősége van az egyes növények különböző fejlődési szakaszaiban igényelt hőmérsékletnek, a ráhatás időtartamának. Az őszi búzánál pl. tudjuk, hogy jarovizációs szakaszában a zérus körüli hőmérsékleten halad keresztül, amíg ezt meg nem kapja, nem képes a következő fejlődési szakaszába lépni. A búzához hasonlóan minden növényfajnak meg van a maga specifikus jarovizációs hőstádiuma. Ennek mesterséges nyújtásával a fejlődést

viszonylag meg tudjuk gyorsítani. A gyorsabb fejlődésnek az eredménye a korábbi beérés, a korábbi beérés pedig általában nagyobb terméssel jár együtt. Gyakorlati szempontból tehát azért van igen nagy jelentősége az ún. jarovizálásnak.

A földön az élet hordozója a víz. Az állati és növényi szervezet majdnem teljes egészében vízből áll. A víz az a csodálatos közeg, mely az élet minden megnyilvánulásában részt vesz, az a hordozója, a fő alkotó része a sejtnak, az élet egységének. A tápanyagok szállítása, oldása, áthasonulása, szintetizációja mind vízfelvétellel vagy leadással jár.

A víz olyan faktora a termelésnek, amely döntően megszabja az elérhető legnagyobb termést. A termés nagysága mindig a nélkülözhetetlen terméskialakító tényezők legkevésbé biztosított mennyiségéhez igazodik. Hiába van sok fény, hő, tápanyag, ha a rendelkezésre álló víz csak kevés szárazanyag létrehozásához elegendő, úgy ennek mennyisége fogja megszabni az elérhető termés nagyságát. Gazdálkodásunk folyamán tehát az a legfontosabb: arra ügyeljünk a legjobban, hogy az egyes tényezők egyensúlyát igyekezzünk biztosítani. Igen gyakran a víz van a minimumban és igen sok esetben ez a legfőbb okozója alacsony termésátlagainknak.

A víz felvétele azonban igen szoros kapcsolatban van a talajjal. A víz ugyanis a talaj közvetítésével jut el a növénybe. A vizet a gyökerek szívják fel a talajból. Vízgazdálkodásunk legalapvetőbb követelménye tehát a helyes víztárolás, olyan módon való raktározása, hogy az akkor álljon a növényzet rendelkezésére, amikor a fejlődéséhez, növekedéséhez a leginkább szüksége van. A víz és a talaj növénytermelési tekintetben teljesen elválaszthatatlan egymástól. Az előbbiekből ez nyilván következik.

A probléma, amely bennünket foglalkoztat és amelynek okaival tisztában kell lennünk, a víz és a tápanyag kérdése és — mert miként említettem — ez mind a kettő a talajban székeli, a talaj a rezervóira úgy a víznek, mint a tápanyagnak, termelésünknek legdöntőbb, legkritikusabb szakaszát a talajjal kapcsolatos elméleti és gyakorlati ismereteinket jelenti. Nem ok nélkül képezik állandó tudományos és gyakorlati vita tárgyát a talajtani kérdések, talajművelési problémák tárgyalása, mert ezek jelentik a nagy termésért folytatott harc kulcskérdését.

Itt is ki kell hangsúlyoznom a talajnak, a víznek és tápanyagok legteljesebb, legszorosabb kapcsolatát, külön-külön nem magyarázhatók és nem érthetők meg, hanem szoros összefüggésükben. A víz felvételének, tárolásának és leadásának helye a talaj. A talajban a víz vagy csapadék, a hó, eső alakjában, vagy pedig az altalajvíz útján jut. Talajaink vízgazdálkodása szempontjából döntő, hogy a talaj miként veszi fel, hogyan tárolja és milyen mértékben adja át, bocsátja a növény rendelkezésére a belé jutó csapadékot. A tárolásnak van rendkívüli jelentősége, mert hazánk és ezen belül megyénk időjárási viszonyai között a csapadék jelentős része akkor hull le, amikor a szántóterületen vagy egyáltalán nincs kultúrnövény, vagy pedig, amikor nem tudja hasznosítani, mert nagyobb mértékben nincs rá szüksége.

Az évek általában lehullott csapadék mennyisége elegendő. A lehulló 5—600 mm. csapadék bőségesen fedezi kultúrnövényeink vízszükségletét. A hiba csak az, hogy a csapadék időbeni megoszlása nem kedvező egyrészt, másrészt pedig vagy talajaink tulajdonságai, vagy a mi hozzá nem értésünk következtében a lehullott csapadék haszontalanul elfolyik, elpárolog, a talajban holt víz alakjában leköttődik, stb.

A talajban folyó fizikai és kémiai átalakulások, a talaj szerkezete, struktúrája szabja meg, hogy miként fog gazdálkodni talajunk a ráhulló csapadékkal. Ezért ezen átalakulások irányítása, kedvező kialakítása dönti el egész gazdálkodásunk helyes, vagy helytelen módját.

A talaj növénytermelésünk vegyi konyhája, ahol összes a növény részére szükséges táplálkozási folyamatok lefolynak. A talaj a földnek azon felső rétege, ahol a szerves anyagok képződése, átalakulása, lebontása, a szerves tápanyagok feltáródása, átalakulása folyik. A talajképződés tulajdonképpen biológiai átalakulások sorozatából áll. Hogy

ezen átalakulások miként történnek, az függ elsősorban a talajképző közet fizikai és kémiai tulajdonságaitól, a képződő talajon megtelepülő növényzet összetételétől, a megtelepülő növények fajától, az uralkodó időjárási adottságoktól, a talajban végigmenő biológiai átalakulásoktól stb.

A talajjal kapcsolatos szemléletünknek dinamikus jelleggel kell bírni. Egy állandó fejlődőben, átalakulóban s lebontóban lévő folyamat tanúi vagyunk és a mi feladatunk ezt a folyamatot megfelelő irányban mozgatni, szabályozni. A legelső és legfőbb alapelv, hogy talajainkat sohasem mint élettelen anyagot szemléljük, hanem az életfolyamatok törvényszerűségeinek megfelelő, egy állandóan változó és munkánk útján nagyban irányítható életfolyamatok komplexumát.

Gyakorlati szempontból nézve a talaj kérdését, mint ismeretes, talajaink bizonyos fizikai, kémiai és szerkezeti tulajdonságokkal rendelkeznek. Ezek összhatása szabja meg a talajvíz, a tápanyaggazdálkodási feltételeit és viszonyait. A mi feladatunk ezen tulajdonságokat úgy kialakítani, hogy ott a legkedvezőbb víz- és tápanyaggazdálkodási feltételeket biztosítsuk. Ehhez alapvetően az szükséges, hogy a talajban folyó szervesanyagátalakulást (humuszképződést) és az ezzel szorosan összefüggő tápanyag feltárást kedvezően irányítsuk, tápanyagfeltárás szempontjából kedvező mikroszervezetek működését elősegítsük és a nem kívánatos szervezetek működését visszaszorítsuk.

A talaj termékenységét az szabja meg, hogy annak milyen a szerkezete; egy szóval: milyen a morzsálékosága, másodsorban, hogy miként tud gazdálkodni a beléjutott csapadékkal és harmadsorban, milyen képességekkel rendelkezik a talajba jutó szerves anyagok lebontása tekintetében.

Itt most nem célom, hogy a talajok kémiai és fizikai tulajdonságait részletekben bemenően vizsgáljam (amilyen pl. a talaj kötöttsége, a talajképző anyagok egymáshoz való aránya, a talajok kémhatása, a pH-érték, stb.), csak annyit, hogy ezen tulajdonságok mind abból a szempontból bírnak igen nagy jelentőséggel, hogy kölcsönhatásban vannak a talajok szerkezetét meghatározó és kialakító kémiai és biológiai folyamatokkal.

A humusz nélkülözhetetlen közege a talajban folyó átalakulásoknak. A humusz a talajba jutott szerves-anyag elbontása útján képződik. Helyesebben nem lebontás útján, hanem szintézis eredménye, mert a humusz bonyolultabb összetételű anyag, mint az aránylag egyszerű összetételű cellulóze, amelyekből zömmel képződik. A humuszképződés irányítása és kedvező minőségű tárolása talajművelésünk legfontosabb kérdése.

Humuszgazdálkodásunk mikéntjére, az alkalmazott szerves trágyázási, műtrágyázási és talajművelési rendszerünk döntő befolyással van.

A szerves trágyázás fő célkitűzése egyrészt, hogy a növény fejlődéséhez nélkülözhetetlen tápanyagot vigyünk a talajba, másrészt, hogy szervesanyaggal gazdagítsuk a talajt. Ezen utóbbi a fontosabb. Szervesanyag pótlása a talajban a bevitt szerves trágya, zöldtrágya és a gyökérmaradványok elbomlása útján történik.

Az istállótrágyának erőteljes átalakuláson kell keresztül menni, amíg felbomlik. A szervesanyag felbontását a mikroorganizmusok végzik. Az elbontást végző mikroorganizmusok részére anyagcseréjük zavar-talan működése céljából nitrogénra van szükség, melyet ha nem talál meg a trágyában, úgy elvonja a talajból a más úton bevitt, vagy a szervesanyagokból lebontódott, vagy a mikroszervezetek útján felhalmozott nitrogénből. A rossz trágya tehát időszakosan nitrogénhiányt képes okozni, amit mindenki saját gyakorlatából már megfigyelhetett.

Fentiekből az következik, ha céltudatosan kívánunk trágyázni, úgy feltétlenül kívánatos a közepesen érett, jól kezelt istállótrágyát augusztusnál nem későbban kihordani és alászántani, hogy az istállótrágya enyészete még az évben erőteljesen induljon meg, hogy az még

abban az évben megfelelően előre haladjon, nehogy a fő elbontási folyamat a következő tavasszal akkor történjék, amikor már a kultúrnövény részére szükségesek a feltárt tápanyagok. Késő őszi vagy téli trágyázás esetén verseny folyik a talajban a felbontást végző mikroorganizmusok és kultúrnövények között, holott helyes, ha ezek működését, szaporodását úgy időztjük és irányítjuk, hogy egymást segítsék.

Nógrád megyei kísérleti adatok szerint istállótrágya műtrágyákkal kiegészítve adta a múlt évben a legnagyobb termést, pl. a tavaszi árpánál, cukorrépánál és paradicsomnál.

A műtrágyák tehát kiegészítő trágyák, melyek nem pótolják az istállótrágyát (nem a tápelemeket mert ezt pótolhatjuk műtrágyával, hanem a szervesanyagot). Kísérleti adataink szerint a Péti só tehát a nitrogén pótlás minden esetben (néhány növénytől eltekintve) jelentős termésfokozó hatással bír, a foszfortartalmú trágyák hatásossága szoros összefüggésben van humuszgazdálkodásunkkal.

Igen hasznosnak fog bizonyulni és megyénkire nézve áttekintést fog nyújtani a nyolc helyen beállításra került szerves és műtrágyázási kísérletünk eredménye. Biztos vagyok benne, hogy ezen kísérletek igen hasznos tanulságul fognak szolgálni a helyes trágyázási rendszer megyénkben történő kidolgozására.

Talajunk termőereje fokozásának alapja a helyes humusz- és tápanyaggazdálkodás. Különös jelentősége van ennek megyei viszonyaink között hol általában alacsony humusztartalmú, különböző talajjal van dolgunk. A legsürgősebb teendő a humusz mennyiségének és minőségének javítása helyes szerves trágyázással és zöldtrágvázással. A megfelelő humuszképzés elősegítése, valamint a tápanyagegyensúly biztosítása érdekében kiterjedten kell alkalmaznunk a műtrágyákat.

Talajaink termőképességének fokozásának másik alapja a helyes talajművelés és a helyes vetésforgó alkalmazása.

Itt most sem idő, sem alkalom nincs, hogy a talajművelés tudományos alapjait megvitassuk. (Erről az egy témáról lehetne egész köteteket írni.) Azt hiszem helyes állásfoglalást képviselek ha azt mondom — ez az én sokéves tapasztalatom is —, hogy mint gazdálkodásunk egyetlen ágában sem úgy ezen a téren sem alkalmazkodhatunk merev tételekhez. Ez egy része annak a hatalmas komplexumnak, mely összhatásában határozza meg a termés nagyságát. Mindig a többi viszonyok, a többi faktorok határozzák meg hogy mi lesz a helyes.

Az alkalmazandó talajművelő eszköz megválasztásánál az a lényeges, hogy ezzel miként segítiük elő a talajélet kedvező alakulását a tápanyagok feltárását a csapadék megőrzését, a jó vetőágy készítését.

A vetésforgó kérdésének ugyancsak igen nagy jelentősége van termésátlagaink emelésében. Ennek fontosságáról senki nem is kell meggyőzni. Ennek igen nagy befolyása van a talajhasználatra, annak nedvesség, tápanyag, szerkezet szervesanyag állapotára. Ez alkalommal nem is kívánok részletesebben a vetésforgóról beszélni. Csak annyit, hogy itt sem ragaszkodhatunk merev szabályokhoz. A döntő itt is hogy az illető növényfaj miként befolyásolja a talajban a termést kialakító többi tényezőket. Nyilvánvalóan a pillangósvirágú növények, amelyek ha e mellett rövid tenyészidejűek, minden növény részére igen kiváló előveteményül szolgálnak, nemcsak azért, mert a velük szimbiózisban élő nitrogén megkötő baktériumok útján nagymennyiségű légköri nitrogént gyűjtenek, tehát valószínűsítik a nitrogénhiányt, hanem azért is mert rövid tenyészidejűek, vagy az évelő pillangós takarmányokat módunkban van korán feltörni. Ezáltal a legalkalmasabb időben tudjuk az őszi alá a vetőágyat előkészíteni.

A kukoricát és a répát azért tartják rossz előveteménynek, mert ezen növények akkor, amikor pl. borsó után már fölös tápanyagfeltáródás folyik a talajban, még igen erősen táplálkoznak tehát fogyasztják a tápanyagot, továbbá amíg a pillangósoknál a gyökereik közelében vagy éppen benne lévő nagymennyiségű nitrogén által a C:N arány kitűnő, ugyanakkor emezeknél ez az arány igen rossz, tehát a megfelelő irányú enyészetnek rosszak az elemi feltételei.

De ha ezeket ismerjük, úgy módunkban van mesterségesen más irányt szabni a talajéletnek és mesterségesen beavatkozni, olyan irányt adni az átalakulásnak, ami kedvező. Az ú. n. rossz elővetemény kedvezőtlen hatását is lehet tehát lényegesen mérsékelni és ezzel a talaj termékenységéhez hozzájárulni.

A terméseredmények, melyeket a megyében elértünk, gyakorlatilag igazolják, hogy fenti fejtegetések nem elméletiek, hanem gyakorlat útján igazolt alappal rendelkeznek.

SZABÓ ISTVÁN: Kisunokám

Ára: 2.— forint.